

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Põhikooli mitme aine õpetaja õppekava

Triin Arva
ETTEVÕTLUSÕPPE KORRALDUS, SELLEKS VAJALIKU ÕPPEVARA VALIK JA
VAJADUS II JA III KOOLIASTMES
Magistritöö

Vastutav juhendaja: õppekavateooria nooremlektor Maria Jürimäe
Juhendaja: kutseõpetaja Merit Karise

Tartu 2022

Kokkuvõte

Ettevõtlusõppe korraldus, selleks vajaliku õppevara valik ja vajadus II ja III kooliastmes

Ettevõtlusteemalised haridusalgatused on koolides populaarsed, tuues sageli kaasa uuendusi õppes, samas on neid vähe uuritud. Eelnevast lähtuvalt oli magistritöö eesmärgiks selgitada välja, kuidas on ettevõtlusõpe Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolides üle-eestiliselt korraldatud, millist õppevara õpetajad kasutavad ning milliste õppematerjalide järgi tuntakse vajadust. Andmeid koguti veebipõhise *Google Forms* küsimustikuga. Tulemustest selgus, et pooltes uuringus osalenud koolides pakutakse ettevõtlusõpet õppekavas. Õpet viiakse läbi enamasti erinevate organisatsioonide ja programmide poolt välja antud õppematerjale kombineerides ning õppe tõhusamaks läbiviimiseks vajatakse vastanute hinnangul juurde erinevaid materjale nii vormi kui teemade lõikes. Ettevõtliku Kooli võrgustiku arendustegevuseks annab käesolev uurimus sisendi nii õppevara loomise kui täiendamise osas.

Võtmesõnad: Ettevõtlik Kool, ettevõtlikkus, ettevõtlusõpe, ettevõtlik õpe

Abstract

The organisation of entrepreneurship education, the choice of teaching materials and the need for materials in the second and third stage

Entrepreneurship education initiatives are popular in schools, bringing often innovation to learning, but have been poorly researched. Therefore, the aim of this master's thesis was to find out how entrepreneurship education is organised in the schools belonging to the "Enterprising School" network nationwide, which teaching materials are used by teachers and which teaching materials are needed. Data were collected using an online questionnaire Google Forms. The results showed that half of the schools surveyed offer entrepreneurship education as part of the curriculum. Teaching is usually carried out using a combination of teaching materials provided by different organisations and programmes, and according to the respondents a variety of materials, both in terms of format and topic, are additionally needed to support effective teaching. For the development of the "Enterprising School" network, this study will provide input for into the creation and enhancement of teaching resources.

Keywords: Enterprising school, entrepreneurial mindset, entrepreneurship education, enterprise education, enterprising learning

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Teoreetiline ülevaade	5
1.1. Ettevõtlik Kool.....	5
1.2. Ettevõtlusõppe korraldus	8
1.3. Õpetajate õppematerjalide kasutamine ja ootused õppematerjalile	11
2. Metoodika.....	16
2.1. Valim	16
2.2. Andmekogumine.....	17
2.3. Andmeanalüüs	22
3. Tulemused	24
3.1. Ettevõtlusõppe korraldus Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolides.....	25
3.2. Õppevara, mida ettevõtlusõpetajad kasutavad endi sõnul II ja III kooliastmes.....	26
3.3. Õppematerjalide vajadus ettevõtlusõpetajate hinnangul II ja III kooliastmes	27
4. Arutelu.....	34
4.1. Uuringu piirangud, tulemuste rakendamisvõimalused ja soovitused edasisteks uuringuteks.....	37
Tänu sõnad	39
Autorsuse kinnitus.....	39
Kasutatud kirjandus.....	40
Lisad	46
Lisa 1. Täiendavad tabelid.....	46
Lisa 2. Ettevõtlus- ja/või majandusõpetajate õpetatavad ained	47
Lisa 3. Uurimisküsimustik.....	48
Lisa 4. Andmeanalüüs spetsiifiliste tehniliste abivahenditeta	52
Lisa 5. Kaaskodeerijate vaheline kooskõla.....	53
Lisa 6. Ettevõtlusõppe läbiviimiseks vajalik materjal vormide alusel.....	54
Lisa 7. Ettevõtlusõppe materjalide vajadus teemade kaupa	55
Lisa 8. Teemad, mille juurde vajatakse loovust toetavaid ja arendavaid õppematerjale.....	56

Sissejuhatus

Ettevõtlikkuspädevus on üks kaheksast kohustuslikust riiklikus õppekavas välja toodud üldpädevustest (Põhikooli riiklik..., 2011). Euroopa Liidu Nõukogu on 2018.aastal vastu võtnud soovitusel, mille kohaselt liikmesriigid peaksid soodustama õpilaste osalemist koolitee jooksul ettevõtlikkuspädevuse, algatusvõime ja loovuse arendamiseks praktilises ettevõtlusõppe protsessis (Nõukogu soovitus..., 2018).

Ettevõtlusõppe pakkumine on Eesti koolides vabatahtlik, kuid ettevõtlikkuse ehk ettevõtlikkuspädevuse arendamine on põhikooli riiklikus õppekavas koolidele kohustuslik, kuna on oluline inimeseks ja kodanikuks kasvamisel ning kujuneb kõigi õppeainete kaudu (Põhikooli riiklik..., 2011). Ettevõtlikkust ei ole vaja ainult tulevastele ettevõtjatele, vaid kõigile kodanikele (Malleus *et al.*, 2021), et muutuv keskkonnas, sh ettevõtluskeskkonnas, paindlikult reageerida (Arro *et al.*, 2018a) ning siseneda edukalt tööturule palgatöötaja või ettevõtjana. Sel põhjusel on ka Eesti hariduse arengukavas 2021–2035 olulisel kohal järgmise 15 aasta jooksul noorte ettevõtlikkuse arendamine (Haridus- ja Teadusministeerium, 2021).

Ettevõtlusõppe toetamiseks on loodud mitmeid algatusi. Neist üks olulisemaid, Ettevõtlik Kool alustas tegevust 2006. aastal Ida-Virumaal (Eesti Ettevõtliku Kooli..., *s.a.*), mil võrgustikku kuulus 14 kooli (Ettevõtlik Kool, *s.a.*) ning 2016. aastal laienes seoses Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt ellu viidava ettevõtlusõppe programmiga Edu ja Tegu üle-eestiliseks võrgustikuks (Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused..., 2020), mis tõi kaasa 37 uut liitunud kooli. Täna on võrgustikus 169 haridusasutust (Ettevõtlik Kool, *s.a.*). Ettevõtlik Kool on haridusprogramm, mis on suunatud ettevõtliku õppe lõimimisele koolisüsteemi üldisemalt (Arro *et al.*, 2018a) ja mille ettevõtlikkushariduse idee pärineb Šotimaa õppesüsteemist (Ettevõtlik Kool, *s.a.*). Suurbritannia ja Iirimaa ettevõtliku hariduse (*enterprise education*) fookus on arendada ettevõtlikke inimesi, kasutades selleks aktiivõppe meetodeid (Ettevõtlusõppe edendamise kava..., 2010). Ettevõtliku õppe põhimõtteid rakendatakse Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolides kõigis ainetundides, kuid käesolev uurimus keskendub ettevõtlusõppele.

Teema aktuaalsust näitab, et Elenurme jt (2020) andmetel tehakse Eestis üha enam uuringuid saamaks ülevaadet, kuidas ettevõtlusõpet koolides rakendatakse. Näiteks üldhariduskoolide ettevõtlikkusprogrammide mõju-uuring (2016-2018), milles on esindatud ka Ettevõtlik Kool, toob välja, et programmide mõju ei pruugi avalduda, kuna nende sisulise rakendamise aeg on vähene, tegevused hajuvad üldisesse kooliprogrammi või kasutatakse

traditsioonilisi õpetamisviise, mis ei toeta ettevõtlikkust (Arro *et al.*, 2018a). Ristimäe (2020) leiab haridusalgatuste teemavaldkonna analüüsil, et Eesti õppeasutuste seas on populaarsed ettevõtlus ja ettevõtlikkus kiusuennetuse ja sotsiaalemotsionaalsete oskuste arendamise järel.

Katz (2003) kinnitab, et ettevõtlusõpe jätkub olulise ja kasvava akadeemilise distsipliinina kogu maailmas, kuna selle järele on nii ettevõtete kui valitsuste nõudlus, ebakindel on vaid ettevõtlushariduse vorm või vormid tulevikus, mis domineerivad. Ristimäe (2020) nendib, et Eestis on haridusalgatusi palju, neil on tähtis roll haridusvaldkonna arenguprotsessides ja nende tegevus võib olla aastakümnete pikkune, kuid samas on neid uuritud väga vähe. Eelnevast lähtuvalt on töö autor seadnud eesmärgiks uurida, kuidas on Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolides ettevõtlusõppe korraldatud, millist õppevara õpetajad kasutavad ning milliste õppematerjalide järgi vajadus teises ja kolmandas kooliastmes.

Käesoleva magistritöö autor töötab maakondlikus arenduskeskuses noorte ettevõtluskonsultandina ja haridusprogrammi Ettevõtlik Kool maakondliku koordinaatorina. Uurimusel on praktiline väärtus, aidates kaasa haridusprogrammi edasisele arengule, meetodiliste juhendite täiendamisele, õppijast ja õpetajast lähtuvate õppematerjalide loomisele ning täiendkoolituste planeerimisele.

1. Teoreetiline ülevaade

Käesolevas peatükis antakse ülevaade haridusprogrammist Ettevõtlik Kool, ettevõtliku õppe kvaliteedi hindamise instrumendist standard ja tööriistast TULEM. Seejärel peatutakse ettevõtlusõppe korralduse ning õppematerjalide temaatikal ning antakse ülevaade varasematest ettevõtlusõpet käsitletavatest uurimustest. Antud peatüki lõpus esitatakse uurimisküsimused, millele soovitakse käesoleva töö raames vastuseid saada.

1.1. Ettevõtlik Kool

Ettevõtlik Kool on haridusprogramm, mille raames toetatakse koolide ja lasteaedade õpilastes ettevõtlikku hoiaku kujunemist, lõimides haridussüsteemi ettevõtlikku õpet (Piirimägi *et al.*, 2016). Ettevõtlikkus on hoiak, mis väljendub võimes loovalt ja uuenduslikult mõelda, eesmärke püstitada, tegevusi kavandada, mõtted tegudeks teha, riskida ja juhtida, probleeme lahendada ja erinevaid võimalusi näha (Eamets *et al.*, 2012; Ettevõtlusõppe edendamise kava..., 2010; Piirimägi 2011a; Suppi, 2013). Terminina on kasutusel ka 'ettevõtlik õpe'. Ettevõtlik õpe on

õppeprotsess, kus teadmisi ja oskusi omandatakse ettevõtlikkuse võtmes, vastutustunnet ja loovaid lahendusi kasutades ning praktilise eluga seostades (Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused..., 2020). Ning ettevõtliku õppe eesmärk on ettevõtliku hoiaku kujundamine (Piirimägi, 2011a).

Ettevõtlik Kool alustas tegevust 2006. aastal Ida-Virumaal, olles saanud inspiratsiooni Šotimaal rakendatud haridusmudelist (Eesti Ettevõtliku Kooli..., *s.a.*). Patersoni (2009) hinnangul tundusid Šotimaa õpetajad olevat rahul väärtuspõhise lähenemisviisiga, kus ettevõtlushariduses kese ei ole ainult äril, vaid ka sotsiaalsetel ja keskkonnaaspektidel ning õppetegevused on seatud reaalsel elulisesse konteksti. Ettevõtlik lähenemine õppimisele on õpilaste jaoks tõhusam ja köitvam, kui edendada aktiivset õppimist, kriitilise mõtlemise oskusi, otsuste langetamist, rühmatööd, kogemuslikku õppimist ja probleemide lahendamist (Paterson, 2009). Ettevõtlusõppe on oluline, kuna paljusid ameteid, mida noored pidama hakkavad, pole täna veel olemas, seega peavad neil olema oskused ja hoiakud, et tulla toime ettearvamatu tulevikuga, suutma positiivselt toime tulla tagasilöökidega ja pettumustega ning jätkata õppimist kogu ülejäänud elu (Scotland's Enterprising Schools, *s.a.*). Seoses Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt ellu viidava ettevõtlusõppe programmiga Edu ja Tegu tekkis 2016 aastal soodne võimalus Eesti Ettevõtliku Kooli laienemiseks üle-eestiliseks võrgustikuks (Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused..., 2020).

Haridusprogrammi Ettevõtliku Kooli tegevuse süsteemsuse ja rakendatavuse tagab erinevate juhendmaterjalide ja raamdokumentide olemasolu ning pidev seire ja kaasajastamine. Lisaks pakutakse võrgustikuga liitunud haridusasutustele erinevaid koolitusi ning koostööseminare, ka on võimalus panustada arendustöösse kõigil võrgustiku õppeasutuste töötajatel erinevates töögruppides osaledes. Töögrupid ja tegevuskava on fikseeritud Eesti Ettevõtliku Kooli võrgustiku strateegias 2020-2025 (Eesti Ettevõtliku Kooli..., *s.a.*), mis lähtub Eesti elukestva õppe 2020. aasta strateegiast. Kokkuvõttes toetab koolides nüüdisaegne õpikäsituse praktilist rakendamist ettevõtliku õppe arendus, mis hõlmab endas nii õppematerjalide kui ka ideede andmebaasi, mentorsüsteemi, üleriigilisi koolitusi ning kvaliteedi hindamise instrumenti (Eesti Ettevõtliku Kooli..., *s.a.*).

Üks programmi olulisemaid alusdokumente on "Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused – standard" (2020), mis on haridusasutuste kvaliteedi hindamise instrument. Eelmainitud instrument on alates 2022. aastast ka digitaalsel kujul olemas, see on sisehindamise vorm, mis

võimaldab õppeasutusel hinnata oma võimekust viies erinevas kategoorias: 1) õppe- ja kasvatusprotsess, 2) eestvedamine ja juhtimine, 3) professionaalse arengu toetamine, 4) koolipere aktiivsus ja mõju kogukonnas, 5) ressursid. Enesehindamise läbiviimise tulemusena on koolil ülevaade hetkeseisust, mis võimaldab planeerida edasised sammud arendustegevuseks ja kõrgema taseme saavutamiseks (Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused..., 2020).

Õpetajate töö toetamiseks on välja töötatud ettevõtliku õppe juhendmaterjalid (Piirimägi, 2011a; Piirimägi *et al.*, 2016) ja ettevõtliku õppe tööriist TULEM. TULEM võimaldab õpetajal enda tööd läbi viia ja reflekteerida ning hiljem hinnata, kuidas on õnnestunud rakendada ettevõtliku õppe metoodika põhimõtteid (Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused..., 2020). Õppeprotsess on üles ehitatud aktiivõppemeetodite rakendamisele ja õpetaja on õpilase arengupartner, võimaldades õpilasel endal teha valikuid, otsuseid ellu viia, arendada vastutustunnet, koostöö ja meeskonnatöö oskusi ning tulemusi analüüsida. Koostöisesse tegevusse on kaasatud lapsevanemad, ettevõtjad ja kogukond (Piirimägi *et al.*, 2016).

Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolide õppekavas peab olema fikseeritud vastavalt ettevõtliku õppe hindamise standardi punktile 3.1.1 „Ettevõtlusõpe“ (Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused..., 2020). Õpe peab olema mõtestatud ja kirjeldatud ning oluline on praktiliste tegevuste olemasolu. Ettevõtlusõppe korraldamiseks on koolidel erinevaid võimalusi, kuid lähtuda tuleb järgnevast (Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused..., 2020, lk 15):

“Ettevõtlusõppe ja majandusõppe all loetakse kõiki vorme, kus õppeprotsessis omandatakse põhiteadmisi majandusest ja rahast, kas eraldi õppeainena või lõimituna õppeainetes ja tegevustes (õpilasfirmad, laadad, tuluõhtud jne.)”

Kuigi õpilased ei saa reaalses ettevõtluses osaleda, on võimalik ettevõtluse jaoks vajalikke oskusi, teadmisi ja omadusi arendada koolikontekstis (Arro *et al.*, 2018a). Erinevate aktiivõppemeetodite kasutamine ja päriseluliste ülesannete lahendamine, kus õppijad saavad ise aktiivselt panustada on tõhusamad (Krull, 2018). Haridusprogrammi Ettevõtlik Kool kvaliteeditunnuste kirjelduste ja hindamiskriteeriumite kogum Standard suunab õpetajaid õppeprotsessis kasutama loovaid lahendusi, mis on seostatud praktiliste ja eluliste näidetega (Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused ..., 2020). Ettevõtluspädevuste mudelist, mis on loodud Edu ja Tegu programmi „Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine kõigil haridustasemetel“ raames koostatud dokumendist “Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine Eestis“ näeme, et loovusel on oluline koht väärtust loova mõtlemise ning lahenduste leidmise vallas (Arro *et al.*, 2018b).

Loovuse mõistmine aitab õpetajatel edukamalt toetada last õppimisel ja arengul. Krulli (2018) järgi on loovus ehk kreatiivsus individuaalse eripära näitaja, mida väärtustatakse ning mille ilmingut tuntakse ära. On teada, et loovus ei ole mitte üksnes tähtis klassiruumis õppimisel vaid ka informaalses õppes (käitumis- ja kõnelemisoskuste arenemisel, sõprussuhete loomisel) (Sawyer, 2012). Et õpetajad oskaksid loova mõtlemise arendamisel olla toetajad ja suunajad, on neil vaja tunda erinevaid loovustehnikaid. On teada, et ideede genereerimiseks ja probleemide lahendamiseks on just loovustehnikate julge ja ettevõtlik kasutamine võtmeoskus (Kallas, 2015).

1.2. Ettevõtlusõppe korraldus

Ettevõtlusõppe ajalugu algab Ameerika Ühendriikide Harvardi Ülikoolist 1908. aastal, mil alustati ettevõtlust elukutsena pakkuva õppekavaga (Harvard University, *s.a.*). Süsteemse ettevõtlusõppe alguseks loetakse 1947. aastat, mil Harvardi ülikoolis käivitati akadeemilise distsipliinina ettevõtluskursus *The Management of New Enterprises* (Katz, 2003; Kiil, 2013). Aastast 1992 on Eesti koolid lisanud õppekavasse majandusõppe (Suppi, 2013) ning Junior Achievement Eesti pakunud õppematerjale ja koolitusi õpetajatele (Junior Achievement Eesti, 2021; Suppi, 2013).

Eesti keeles kasutusel olevatele terminitele „ettevõtlusõpe“ või „ettevõtlusharidus“ on ingliskeelses kirjanduses kaks enam levinud vastet *enterprise education* ja *entrepreneurship education*. Termin *enterprise education* on käibel peamiselt Suurbritannias ja Iirimaal ning selle eesmärk on arendada ettevõtlikke ja ettevõtlikult käituvaid inimesi, kasutades selleks aktiivõppemeetodeid (Ettevõtlusõppe edendamise kava..., 2010; Seilmaa, 2014) keskendudes laiemalt isiklikule arengule, mõtteviisile, oskustele ja võimetele (Lackéus, 2015). Mõiste *entrepreneurship education* on kasutusel peamiselt Ameerika Ühendriikides ning keskendub ettevõtte loomisele (Ettevõtlusõppe edendamise kava..., 2010; Seilmaa, 2014; Lackéus, 2015).

Ettevõtliku Kooli „Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused – standard“, Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014–2020 ja Euroopa Komisjoni tegevuskava „Ettevõtlus 2020“ eesmärgiks oli ettevõtlusõppe kvaliteetsem ja süsteemsem arendamine ning ettevõtlusõppe praktilisemaks muutmine, nii kaasates ettevõtjaid õppeprotsessi, kui ka lõimides ettevõtlusõppet teistesse ainetundidesse (Eesti ettevõtluse kasvustrateegia..., 2013; Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused ..., 2020; European Commission, 2013).

Põhikooli riiklikus õppekavas on välja toodud, et valikainena on võimalik õppida ettevõtlusõpetust (Põhikooli riiklik..., 2011), mis osades koolides on ka majandusõppe nime all ajast, mil vastavat õpet hakkas pakkuma Junior Achievement Eesti (Junior Achievement Eesti, 2021). Ettevõtlusõppe sisu koosneb kahest komponendist: esiteks ettevõtliku hoiaku kujundamine ja teiseks teadmised ja oskused (Piirimägi, 2011a). Kool võib pakkuda ettevõtlusõpet ainetunnina või lõimituna erinevatesse ainetundidesse, huviringina või ringitunnina. Eelnevat arvestades viivad õpet läbi kas õpetajad või huviringi ja ringitunni juhendajad (edaspidi õpetajad). Lisaks vormilisele mitmekesisusele on väga erinev ka aeg, millal ettevõtlusõpet läbi viiakse vanuseastmeti. Eelmainitud kinnitab ka Elenurm jt (2020) läbi viidud uuring „Ettevõtlusõppe rakendamine üld-, kutse- ja kõrghariduses“ - on koole, kus rakendatakse ettevõtlusõpet vaid ühes klassis kooliastme lõikes, samas on koole, kus ettevõtlusõppe on mitmes klassis samas kooliastmes. Ettevõtlusõpetus on tihedalt seotud igapäevase elu ning tegemistega ja selle sisu muutub ajas. Ettevõtlusõpet võib Rönkkö ja Lepistö (2015) hinnangul üldisemalt vaadelda kui elukorraldusharidust. Ettevõtlikkuspädevus on üks kaheksast kohustuslikust riiklikus õppekavas välja toodud üldpädevustest, mille kujunemist toetab õppekava läbiv teema „Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus“ (Põhikooli riiklik..., 2011), kõik õppeained ja ka kooliväline tegevus koostöös kooli, kodu ja teiste partneritega (Piirimägi, 2011b). Ettevõtluspädevuse areng on astmeline, alapädevusi omandatakse erinevas tempos ja erinevates etappides ning see sõltub õppija vanusest, haridustasemest ja eelnevast kogemusest (Malleus *et al.*, 2021). Malleus jt (2021) toovad välja, et õppija arengut tuleb teadlikult toetada ja fookusesse peaks seadma kõiki pädevusi, sest kõigi inimeste kõik võimed on arendatavad ning seega ei peaks keskenduma vaid tugevustele. Ettevõtlikkuse olulisuse võtab tabavalt kokku Toomas Saal, kes on öelnud, et „Ettevõtlik inimene leiab raha alati, kuid ilma ettevõtliku inimeseta on raha vaid pakk paberit.“ (Saal, 2013, lk 9).

Põhikooli riikliku õppekava lisa 12, valikõppeaine „Ettevõtlusõpetus“ sätestab õppe eesmärgid, teemad, oodatavad tulemused ja nende käsitlemise võimalused (Põhikooli riiklik..., 2011). Õpetaja peaks juhinduma oma igapäevatoos põhikooli riiklikust õppekavast ja ainekavast ning vastutama selle täitmise eest. Uuringuraportis „Ettevõtlusõppe rakendamine üld-, kutse- ja kõrghariduses“ tuuakse aga välja, et ettevõtlusõppe planeerimisel on õpetajad loomingulised ja vaid neli vastajat ütles otseselt, et kasutab riiklikku ainekava (Elenurm *et al.*, 2020). Põhikooli riiklik õppekava on vananenud ja õpetajad on sellega Uibu (2020) sõnul kursis, arvestades, et õppekava on igapäevase töö alusdokument, ning nii ongi õpetajad õppekava arengute suhtes

kriitilised. Soomes kuulub ettevõtlusõpetus põhikooli õppekavasse, samas sealsete õpetajate hinnangul ei ole standardiseeritud ettevõtlusõppe õppekava kõige olulisem, vaid tähtis on lõimida ettevõtlusõpet õppeainete ja õppekavade vaheliselt ning teha selleks koostööd (Rönkkö & Lepistö, 2015). Ettevõtlusõppe rakendamise paindlikele võimalustele haridusasutustes viitab ka Arusaar (2021), kes toob näite õpilasfirmade programmi rakendamisest, ettevõtlusõppe läbiviimisest väljaspool kooliruumi ja teistesse õppeainetesse lõimimisest, kui ettevõtlusõppe kooli õppekavasse ei mahu. Saar (2012) majandus- ja ettevõtlusõppe valdkonnaraamatus ning Elenurm jt (2020) uuringuraportis „Ettevõtlusõppe rakendamine üld-, kutse ja kõrghariduses” toovad välja, et paljud majandusõpetajad õpetavad koolides ka muid aineid: ajalugu, ühiskonnaõpetus, geograafia. Seda selgitab ka Arusaar (2021) Õpetajate Lehes, kus toob põhjusena välja väikese ainemahu ning selle, et õpetama asutakse juhuslikult, omamata vajalikku haridust. Viimane Arusaare (2021) väide kinnitab omakorda haridusvaldkonna arengukavas 2021-2035 (2021) välja toodud kitsaskohta, miks ettevõtlusõppe tase on ebaühtlane. Gerne (2017) toob välja ettevõtliku õppe vähese kasutamise põhjusena õpetajate vähesed oskused, mida kinnitab ka Ruskovaara (2014) - õpetajate oskused on otseses seoses sellega, kui aktiivselt erinevaid tehnikaid kasutatakse. Elenurm jt (2020) nendivad uuringuraportis „Ettevõtlusõppe rakendamine üld-, kutse- ja kõrghariduses“, et ettevõtlusõpetajatel on küll väga erinev taust ja ettevalmistus, kuid valdav osa neist on läbinud ettevõtlusõppe alased koolitused (Edu ja Tegu, Junior Achievement programmi ning SEB Panga ja LHV Panga korraldatud koolitused).

Aastal 2018 on valminud Euroopa Sotsiaalfondi poolt rahastatud programmi „Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine kõigil haridustasemetel” töörühma poolt uus põhikooli ettevõtlusõppe valikaine „Ettevõtlusõpetus” kava, mille maht on 35 tundi ja mis on koostatud 8. või 9. klassis ettevõtlusõppe läbiviimiseks (Põhikooli valikõppeaine..., 2018). Õppevara loetelu, mida eelmainitud põhikooli valikainekava juurde soovitatakse, sisaldab aga kolme gümnaasiumiõpikut. Uuringuraportis „Ettevõtlusõppe rakendamine üld-, kutse- ja kõrghariduses“ tuuakse välja üldhariduskoolide õpetajate poolt enim kasutatava õppevarana järgmised õpikud: Junior Achievement „Majandusõpik“ gümnaasiumitele, „Ettevõtlikkusest ettevõtluseni“ gümnaasiumiõpik, Innove majandusettevõtluse õpik, „Finantsaabit“ ja kolm täpsustamata pealkirjaga ettevõtlusõpikut (Elenurm *et al.*, 2020).

1.3. Õpetajate õppematerjalide kasutamine ja ootused õppematerjalile

Aastatel 2010 – 2012 viidi INTERREG IVC programmi toetusel läbi projekt *Youth Entrepreneurship Strategies*, kus üheksa partnerriigi hulgas oli ka Eesti. Eelnimetatud projekti sidusrühmade uuring annab ülevaate ettevõtlusharidusest kogu Euroopas. Suurimate takistustena ettevõtlusõppe edendamisel toodi välja heade õppematerjalide puudus (INTERREG IVC analysis..., 2014). Sarnane väljakutse on märkimist leidnud ka Eestis: puuduvad praktilised ja ajakohased ning lõimingu võimaldavad õppe- ja juhendmaterjalid, samuti ülevaade olemasolevatest ettevõtlusõppe materjalidest (Ettevõtlusõppe edendamise kava..., 2010). Gerne (2017) leiab, et põhjus, miks ettevõtlikku õpet vähe praktiseeritakse on eelkõige õppematerjalide vähesus. Teisalt Ruskovaara (2014) toob välja, et Soomes on õppematerjale palju, enim kasutatakse lugusid ettevõtjatest, erinevaid ettevõtlusega seotud kalkulatsiooni ülesandeid, esitlusi, intervjuusid, kuid ettevõtlusmängude rakendamine on vähene (Ruskovaara, 2014).

OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuringu TALIS 2018 raporti teises osas toovad Luik ja Taimalu (Taimalu *et al.*, 2020) välja, et Eesti õpetaja jaoks on oluline õppematerjalidesse investeerimine.

Lauristin jt (2020) juhivad Haridusfoorumi uuringus „Õpilaste, õpetajate ja lastevanemate toimetulek koroonakriisi aegses haridusruumis“ tähelepanu, et õpetajad ootavad riigi tasandil eestikeelseid vabalt ligipääsetavaid digiplatvorme ja digiõppevaramuid, kuhu on koondatud õppekava eesmärkidele vastavad materjalid, juhendid, õppevideod, veebitunnid kõikidele klassidele kõigis ainetes. Lackéus (2015) soovitab ettevõtliku õppe integreerida haridusse kõigil tasanditel ja enamiku (kui mitte kõigi) õppeainete puhul ning leiab, et selleks on vaja kohandada õppekavasid ja materjal, mis toetavad õpetajaid ja õpilasi. Ühe konkreetse infot koondava keskkonna puudumist on täheldatud ka ettevõtlusõppe materjalide osas (Ettevõtlusõppe edendamise kava..., 2010). Ettevõtlusõppes kasutatavatest õppematerjalidest viitavad Elenurm jt (2020) uuringuraportis „Ettevõtlusõppe rakendamine üld-, kutse- ja kõrghariduses” sellele, et suur osa on Junior Achievement õppevaral. Vähem tuuakse õpetajate poolt välja Edu ja Tegu õppematerjale, harva on mainitud TÜ veebimaterjalid, e-Koolikott, koolielu.ee, Ettevõtlusraadio, Majandusõpetajate Selts, Töötukassa, Rajaleidja, LHV Panga materjalid (Elenurm *et al.*, 2020).

Pruulmann-Vengerfeldt jt (2012) nendivad, et e-õppematerjalide otsimiseks kasutatakse Google'i otsingut või on õpetajatel välja kujunenud kindlad portaalid ja leheküljed, millelt nad materjali otsivad. Leitud materjali jagatakse kolleegidega, kes omakorda vajadusel kohandavad

materjali õpilastele sobivaks (Pruulmann-Vengerfeldt *et al.*, 2012). Metsatalu (2017) kinnitab samuti, et ettevõtlusõpetajad ise loovad ja jagavad õppematerjale. Samas Elenurm jt (2020) märgivad uuringuraportis „Ettevõtlusõppe rakendamine üld-, kutse- ja kõrghariduses“, et enamik õpetajatest ei ole ise õppevara koostanud, seda on teinud vaid üksikud. Binkhorst jt (2015) toovad välja, et koolides võivad olla arendusmeeskonnad ehk võrgustikud, mis on osa koolide ülesest õpikogukonnast, kus koos loovad õppematerjale sama ainevaldkonna õpetajad eesmärgiga välja töötada ja katsetada uusi materjale. Nii Metsatalu (2017) kui ka Pruulmann-Vengerfeldt jt (2012) kinnitavad õppematerjali jagamise positiivset poolt, et nii saadakse sobiv õppematerjal väiksema ajakuluga. Samas tuuakse välja põhjustena, miks teiste õpetajate poolt loodud materjali ei kasutata see, et õpetajatel on erinev lähenemine teemadele või et koolides kasutatakse erinevate organisatsioonide poolt välja antud materjale (Pruulmann-Vengerfeldt *et al.*, 2012).

Distantõppega kaasnev suurenenud digiõppevara vajadus tõi kaasa õpetajate töös ajakulu kasvu, et leida häid digiõppematerjale ja keskkondasid või valmistada ette õppematerjale ja tagasisidestada töid (Lauristin *et al.*, 2020). Camilleri jt (2014) poolt koostatud autorluse vormide jaotuse põhjal leiavad uurijad, et õpetajad eelistavad kasutada erinevate organisatsioonide poolt varem loodud õppevara ja vähemal määral kasutavad enda loodu õppematerjale. Haridusfoorumi uuringu „Õpilaste, õpetajate ja lastevanemate toimetulek koroonakriisi aegses haridusruumis“ autorid Lauristin jt (2020) leidsid, et õpetajad oleksid soovinud või sooviksid edaspidigi, et koolid ja õpetajad jagaksid omavahel kogemusi ja õppematerjale ning teeksid lõimitud ainetunde.

Internetist on võimalus erinevaid õppematerjale leida, kuid õpilastel ja õpetajatel ei ole selle otsimiseks Metsatalu (2017) hinnangul sageli aega. Samuti on materjalide organiseeritus Lauristini jt (2020) ning Pruulmann-Vengerfeldt jt (2012) sõnul vähene. Kallas jt (2018) juhivad tähelepanu, et kuna programmi Edu ja Tegu raames on õppematerjale juba loodud, kuid õpetajad endiselt vastavad uuringus, et vajadus on luua, siis tuleks uurida, kas teadmised olemasolevatest materjalidest on olemas. Õpetajad toovad välja õppematerjalide valiku kitsaskohana veel, et palju on materjali ühe ja sama teema kohta, kuid on teemasid, mis on täiesti katmata (Pruulmann-Vengerfeldt *et al.*, 2012). On vaja luua uusi interaktiivseid õppematerjale, mängu nii alg- kui põhikoolile, tõdeb Metsatalu (2017), lisaks klassikalisi õpikuid, töövihikuid, õpetajate rakendusraamatuid, metoodikate juhendmaterjale, mudeleid, plakateid ja keskkond vastava info koondamiseks (Ettevõtlusõppe edendamise kava..., 2010). Elenurm jt (2020) annavad uuringuraportis „Ettevõtlusõppe rakendamine üld-, kutse- ja kõrghariduses“ ülevaate

üldhariduskoolide õpetajate ootustest õppvarale individuaalintervjuude tulemusel. Soovitakse töövihikut/praktilisi ülesandeid, õppevara ja –metoodikat koondavat ühtset süsteemi, metoodilisi materjale (põhikooli ettevõtlusõppe metoodikat), Edu ja Tegu materjalide täiendamist, interaktiivseid mängu, eesti keelseid õppefilme ja –videoid (Elenurm *et al.*, 2020). Kallas jt (2018) on varem leidnud, et põhikooli õpetajad vajavad ettevõtlusõppe programmi rakendamisel tuge praktiliste õppematerjalide (töövihik, töölehed, kus on praktilised ülesanded ja lühike ülevaade teooriast), lõimingut toetavate õppematerjalide (ülesannete näidised, õpijuhised), videote, õppemängude ja juhtumianalüüside kogu osas.

Erinevate digitaalsete lahenduste vajaduse nii õppimises kui ka õpetamises tõi selgelt välja koroonakriisi ja distantsõppele üleminek (Tammets, 2021; European Commission, 2020a). Nii tõi eriolukorra piirangud ka lahendusi, näiteks Zoomi vahendusel videokülalised tundi, mida saab kasutada ka juhul, kui haridusasutus asub keskustest kaugemal (Elenurm *et al.*, 2020). Distantsõppe kogemus tõi veelgi teravamalt välja uute õppematerjalide vajaduse, kuna senised traditsioonilised õppematerjalid ei toetanud õppetööd (König, 2020) ning lähtudes kriisi kogemusest on paslik keskenduda uute lahenduste loomisel sellisele õppevarale, mis vähendab õpetaja mehaanilist tööd ja mille saab ära teha mõni programm arvutis (Härmat, 2020). Veebipõhiste õppematerjalide eelistena toob Liiber (2010) välja teemavaldkondade põhjaliku käsitlemise koos mahuka pildi- ja videomaterjaliga, mis paberõpikusse ära ei mahuks, ka on võimalik veebimaterjalidesse lisada linke ja nii saab lihtsalt avada erinevaid aknaid, näiteks nähes lisainfot või mõisteid. Hea näitena on Eestil välja tuua elektrooniline digitaalsete õppematerjalide platvorm E-koolikott, mis sisaldab õppematerjale ka põhikoolile (European Commission, 2020b) ja Opiq keskkond. Ka parandamise, uuendamise, muutmise, täiendamise lihtsus on veebipõhise õppematerjali eelis ning seda ennekõike valdkondades, mis on pidevas muutumises, näiteks majandusteemad (Liiber, 2010). Digiõppe võimaluste laienemisega seoses on võimalik tagasisidest lähtuvalt teha ettevõtlusõppemoodulites täiendusi, kui majanduskeskkonnas on muutusi (Elenurm *et al.*, 2020). Liiberi (2010) sõnul võimaldavad head veebipõhised õppematerjalid nii individuaalset, paaris- kui ka rühmatööd.

Kiiresti kasvab ettevõtlusteemalise aimekirjanduse hulk (Katz, 2003). Postimehe raamatuportaal toob välja aastal 2021 huvi kasvu majandusraamatute suunal, täpsemalt rahatarkust puudutavate teoste vastu, viidates, et Rahva Raamatu Top 100 raamatu hulgas on viis rahateemalist raamatut. Võrdlusena tuuakse välja, et aastal 2020 saja parima raamatu hulgas

majandusraamatuid ei olnud (Selgusid Rahva Raamatu..., 2021). Apollo raamatupoodide 2021. aasta müügiadetabelis oli kõige menukam teos Kristi Saare „Kuidas alustada investeerimisega“ ja 100 müüduima raamatu hulgas kaheksa majandusraamatut, sh üks rahatarkuse teemaline raamat lastele (Möödunud aasta kõige..., 2022). Katz (2003) toob välja, et samas ei ole märgata kasvutendentsi raamatute osas, millel oleks tõenäoliselt suur mõju akadeemilisele distsipliinile, ning aeglasem on ka kasv väljaantavate akadeemiliste ajakirjade osas.

Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolides, mis omavad vähemalt baastaset, rakendatakse ettevõtlusõpet süsteemselt (Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused..., 2020). Eelmainitu tähendab, et ettevõtlusõppe teoorias ja praktikas on ära kirjeldatud õppeasutuse õppekavas. Õpetajad kasutavad haridusprogrammi poolt loodud toetavaid meetodilisi juhendmaterjale ja õppevara. Õpetajad hindavad igapäevaselt ning haridusasutus seire käigus ettevõtliku õppe rakendamist. Ettevõtlusõppe pakkumisel on koolidel õigus vabalt valida õppe läbiviimiseks sobiv vorm, olgu selleks siis tunniplaanis ette nähtud ainetund, ringitund või huviring. Olulisim on õppe korralduse juures silmas pidada suurt praktiliste tegevuste osakaalu (Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused..., 2020), mida rõhutab ka haridusvaldkonna arengukava (Haridusvaldkonna arengukava 2021-2035, 2021) ja toovad välja õpetajad ettevõtlusõppe ühe suure eesmärgina (Elenurm *et al.*, 2020). Ettevõtlusõppe protsessi tulemusel saadakse kogemus ja teadmised, milliseid oskusi on vaja ideede elluviimiseks (Malleus *et al.*, 2021). Euroopa Komisjoni (2013) tegevuskavas „Ettevõtlus 2020“ tuuakse samuti välja ettevõtlusalase õppe praktilise osa olulisus ja tegutsevate ettevõtjate kaasamist hariduse rikastamiseks. Lisaks klassiruumis ja haridusasutuses pakutavale ettevõtlusõppele aitavad elulisi seoseid luua praktilised kogemused, mida on võimalik saada ettevõtteid kaasates (Arusaar, 2021; European Commission, 2013; Piirimägi *et al.*, 2016).

Euroopa Komisjoni (2013) tegevuskava julgustab proovima erinevaid õppevorme ja soovib pakkuda ka informaalset ja mitteformaalset haridust kaudu ettevõtlusõpetust, näiteks vabatahtlikuks olemist. Kõiki ettevõtlusõppe praktiseeritavaid ja töötavaid vorme tuleks komisjoni hinnangul aktsepteerida. Rönkkö ja Lepistö (2015) on seisukohal, et ettevõtlusõpetuse pakkumisel ei ole kõige olulisem standardiseeritud õppekava: lõimides ettevõtlusõpet õppeainete ja õppekavade vaheliselt, aidatakse õppijal näha, et erinevad valdkonnad on omavahel seotud. Õpetaja edukus ettevõtluse õpetamisel sõltub Ruskovaara (2014) hinnangul regulaarsest täiendõppesest ning teadmistest uute õppemeetodite ja materjalide kohta. Ettevõtliku Kooli ettevõtliku õppe juhendmaterjal viitab, et põhikoolis tuleb teha koostööd kooli siseselt

ainekavade ja teemade lõimimisel ning kooliväliste organisatsioonidega (Piirimägi *et al.*, 2016). Lackéus, (2015) peab siin lisaks õpetajate ja ettevõtjate vahelisele koostööle oluliseks ka koostööd teadlastega.

Malleus jt (2021) nendivad, et ettevõtluspädevuse alapädevusi võiks lõimida vastavalt ainele: näiteks kunstiained toetavad loovuse arengut, matemaatika finantsteadmiste ja – oskuste kujundamist, jne. Eelnevat toetab ka Arusaar (2021), tuues välja võimaluse ettevõtlusõppe lõimimise ja rakendamise seotuna kooliväliste organisatsioonidega.

Magistritöö uurimisprobleem püstitub sellele, et kuigi ettevõtlikkuspädevus on riiklikus õppekavas kohustuslik üldpädevus (Põhikooli riiklik..., 2011) ja iga Euroopa Liidu liikmesriik peaks soodustama õpilaste ettevõtlikkuspädevuse kasvu läbi praktilise ettevõtlusõppe (Nõukogu soovitus..., 2018), siis hoolimata ettevõtluse ja ettevõtlikkuse teemaliste haridusalgatuste populaarsusest on neid uuritud vähe (Ristimäe, 2020). Ettevõtlik Kool alustas tegevust juba aastal 2006 (Ettevõtlik Kool, *s.a.*), täna on võrgustikus 169 haridusasutust üle Eesti. Õppe toetamiseks on küll välja töötatud juhendmaterjalid (Piirimägi, 2011a; Piirimägi *et al.*, 2016) ja aastal 2018 on valminud uus põhikooli valikaine „Ettevõtlusõpetus” kava, mille õppevara loetelus on aga kolm gümnaasiumiõpikut (Põhikooli valikõppeaine..., 2018). Eelpool toodud teaduskirjandusest lähtudes ja reaalselt olukorda arvestades on teema väga aktuaalne, sest puudub ülevaade, kuidas on ettevõtlusõppe Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolides korraldatud, millist õppevara õpetajad kasutavad ja milliste materjalide järgi on põhikooli II ja III kooliastmes vajadus.

Töö eesmärk on selgitada välja, kuidas on ettevõtlusõppe Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolides korraldatud, millist õppevara õpetajad kasutavad ning milliste õppematerjalide järgi on vajadus teises ja kolmandas kooliastmes. Kaardistus on aluseks magistritöö järgsetele tegevustele, sh õppematerjalide loomisele. Eesmärgist lähtuvalt sõnastati järgnevad uurimisküsimused:

1. Kuidas on ettevõtlusõppe Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolides korraldatud?
2. Millist õppevara kasutavad ettevõtlusõpetajad endi sõnul II ja III kooliastmes?
3. Milliste õppematerjalide järgi on ettevõtlusõpetajate hinnangul vajadus II ja III kooliastmes?

Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks kasutatavast metoodikast annab ülevaate järgnev peatükk.

2. Metoodika

Kuna käesoleva töö eesmärgiks oli saada ülevaade hetkeolukorrast ja õppematerjalidest ning viimaste vajadustest, oli sobilik kasutada uurimismeetodina kaardistusuuringut (Hirsjärvi & Huttunen, 1998; Õunapuu, 2014), mis võimaldab luua objektiivseid kirjeldusi, kaardistada reaalselt olukorda ning vajadusi (Hirsjärvi & Huttunen, 1998). Andmekogumisinstrumentiks oli küsimustik (Tiit & Tooding, 2019; Õunapuu, 2014), millele oli võimalik vastata elektroonselt (Callegaro *et al.*, 2015; Tiit & Tooding, 2019). Küsimustiku suletud, valikvastustega ja skaala küsimused võimaldasid koguda kvantitatiivseid arvandmeid ja usaldusväärseid kirjeldusi (Hirsjärvi & Huttunen, 1998; Õunapuu, 2014), et saada arvuline ja statistiliselt analüüsitav materjal valitseva hetkeolukorra kohta. Veebiküsimustiku (Beilmann, 2020a) avatud küsimustega koguti kvalitatiivset infot (Õunapuu, 2014), et leida vastus, millised on õpetajate vajadused ja ootused õppematerjali osas. Kuna Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolid asuvad üle kogu Eesti, siis instrumendi valikul lähtuti sellest, et elektrooniline küsimustik võimaldab ajalist (Ainsaar *et al.*, 2020) ja geograafilist (Callegaro *et al.*, 2015) paindlikkust ning info kogumist suurelt hulgalt inimestelt (Virkus *et al.*, 2017). Alljärgnevalt kirjeldatakse uurimuse valimit, andmekogumist ja andmeanalüüsi detailsemalt.

2.1. Valim

Töös kasutati sihipärast valimit, mis Rämmeri (2014) ja Õunapuu (2014) järgi on valim, mille moodustamisel on lähtutud uurija kogemustest ja teadmistest uuritava grupi kohta, et uurimiseesmärk saaks täidetud. Küsimustiku täitmiseks sobivate inimeste leidmiseks kasutati magistr töö autori tööalaseid kontakte. Üldkogumist on valimisse võetud eesmärgipäraselt need, kellel on Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolide õpetajatest ettevõtluse ja/või majanduse õpetamise kogemus. Valimi koostamisel olid aluseks järgmised kriteeriumid: (1) õpetaja õpetab Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolis, millel on vähemalt baastaseme, (2) õpetajal on ettevõtluse ja/või majanduse õpetamise kogemus ehk tegemist on praktiseeriva õpetajaga, (3) õpetaja lähtub õpetamisel Ettevõtliku Kooli metoodikast (töökavas/plaanis/ainekaardil TULEM-i komponentide ja ettevõtlikkust toetavate põhimõtete rakendamine), (4) õpetaja õpetab põhikooli teises ja/või kolmandas kooliastmes.

Kriteeriumite seadmisel pidas uurija oluliseks Ettevõtliku Kooli võrgustiku kooli baastaseme saavutatust, baastaseme saavutamise eeldus on ettevõtlusõppe süsteemne

rakendamine koolis. Õpetamise kogemust kriteeriumiks seades peeti oluliseks, et praktiseerides on saadud ülevaade olemasolevatest materjalidest ning teadmine, kas ja kuidas vastavad olemasolevad materjalid õpetaja vajadustele ja ootustele, õpilaste eakohasust arvestades. Kolmas kriteerium on seatud lähtudes sellest, et iga Ettevõtliku Kooli võrgustiku kooli õpetaja läbib ettevõtliku õppe rakendamise koolituse ning rakendab oma tundides TULEM-it (Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused..., 2020). Ning viimane, neljas, kriteerium piiritleb selle, et uuringus osalevad põhikooli II ja III kooliastmes õpetavad õpetajad.

Valimi soolisest ja vanuselisest jaotusest annavad kokkuvõtliku ülevaate tabelid 1 ja 2.

Tabel 1. Vastanute sooline jaotus

Sugu	Sagedus	Protsent
Ei soovi vastata	1	2,4
Mees	3	7,1
Naine	38	90,5
Kokku	42	100,0

Tabel 2. Vastanute vanuseline jaotus

Vanus aastates	Sagedus	Protsent
... - 24	2	4,8
25 – 30	4	9,5
31 – 48	22	52,4
49 - ...	14	33,3
Kokku	42	100,0

Valimi haridustasemelise jaotuse iseloomustamiseks saab öelda, et kõige sagedamini on ettevõtlus õpetajatel bakalaureuse tasemele vastav kõrgharidus ning sellele järgneb magistriõppes omandatud kõrgharidus. Detailsem ülevaade haridustasemelisest jaotusest on töö lisas (vt tabelit 1, lisa 1).

Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolide ettevõtlusõpetajad annavad üldjuhul koolis ka mõnda teist õppeainet. Enim õpetatakse matemaatikat, ühiskonna- ja inimeseõpetust (vt joonis 1, lisa 2).

2.2. Andmekogumine

Andmekogumismeetodiks antud uurimuses oli veebiküsitlus (Beilmann, 2020a).

Andmekogumisinstrument oli uurija poolt loodud veebipõhine küsimustik *Google Forms* keskkonnas. Küsimustik on leitav magistritöö lisas 3.

Küsimustiku kasuks otsustati, kuna see võimaldab uurimisvahendinda Õunapuu (2014) sõnul koguda nii kvalitatiivseid kui kvantitatiivseid andmeid ning elektrooniline vorm (Tiit & Tooding, 2019; Virkus *et al.*, 2017) pakub vastamisel paindlikkust (Ainsaar *et al.*, 2020; Callegaro *et al.*, 2015). Elektrooniline küsimustik valiti põhjusel, et see annab vastajale vabaduse valida, millal ja kui kiiresti ta küsimustikule vastab (Ainsaar *et al.*, 2020) - planeerides selleks umbes 20 minutit endale sobival ajal. Peale selle ei sea veebiküsimustik piire, kui on vaja andmeid koguda geograafiliselt laialt territooriumilt (Callegaro *et al.*, 2015) ja suurelt hulgalt inimestelt (Virkus *et al.*, 2017) nagu käesoleva töö raames – üle-eestiliselt. Lisaks lähtuti COVID-19 haiguse leviku tõkestamiseks seatud piirangutest (Valitsus kiitis heaks ..., 2021).

Google Forms küsimustik koosnes kokku 25 uurimiseesmärgist tulenevast küsimusest. Veebiküsitluse üldosas koguti taustaandmeid kaheksa küsimusega ja põhiosas infot lähtuvalt uurimisküsimustest 17 küsimusega. Küsitluse vormi lõpus oli jäetud vastamiseks vabatahtlik vaba eneseväljenduse osa, kuhu vastaja sai võimaluse kirjutada, kas tema hinnangul puudus mõni oluline küsimus, mida uurija ei osanud küsida või mõni teema, millel ei peatunud, kuid oleks olnud paslik. Taustaandmeid koguti nelja küsimuse ulatuses suletud, valikvastustega (Hirsjärvi *et al.*, 2005; Õunapuu, 2014) ehk kinniste, vastusevariantidega küsimustega (Beilmann, 2020b; Callegaro *et al.*, 2015). Näiteks: Palun märkige oma sugu 1. Mees, 2. Naine, 3. Ei soovi vastata. Vastusevariant „Ei soovi vastata“ on lisatud põhimõttel, et sugu võib olla vastaja jaoks õrn või tundlik teema, mida ei soovita avaldada (Ainsaar *et al.*, 2020; Hirsjärvi *et al.*, 2005). Ülejäänud neli taustaandmeid koguvat küsimust klassifitseerusid avatud ja suletud küsimuste vahelvormi (Hirsjärvi *et al.*, 2005) ehk Beilmanni (2020) ja Õunapuu (2014) järgi poolavatud küsimusteks, kus lisaks etteantud vastusevariantidele oli lisatud valik „muu“, kuna uurija ei pruugi kõiki vastuseid ette teada. Näiteks: Millise ettevalmistuse olete saanud ettevõtlus- ja/või majandusõppe õpetamiseks?

Küsimustiku põhiosa küsimused otsisid vastuseid uurimisküsimustele. Nii esimese kui teise uurimisküsimuse raames tuli vastata neljale ja kolmanda uurimisküsimuse raames üheksale küsimusele. Põhiosa küsimustest seitse olid poolavatud küsimused, mis võimaldas respondentil hoida kokku aega leides lihtsalt visuaalselt hoomatavalt sobiva ruudu (Ainsaar *et al.*, 2020) ning märkida see küsimustikus, kuid samas andis variant „muu“ võimaluse lisada midagi uut, mida uurija ei osanud ise valikusse panna (Õunapuu, 2014). Näiteks: Millisel kujul koolis ettevõtlus- ja/ või majandusõpetust pakutakse? Arvuliselt pea samaväärselt, kuus küsimust, olid

küsimustikus esindatud avatud küsimused, kus vastaja sai kirja panna oma sõnaliselt vastuse (Beilmann 2020b; Callegaro *et al.*, 2015; Hirsjärvi *et al.*, 2005), mis on tema jaoks murekoht ning anda informatsiooni (Õunapuu, 2014) vajaduste kaardistamiseks. Näiteks: Milliste teemade katmiseks oleks ettevõtlus- ja/või majandusõppes õppematerjale juurde vaja? Või Kirjeldage, millist õppematerjali Teil vaja oleks?. Kaks küsimust põhiosas olid suletud, valikvastustega küsimused ja kaks skaaladel põhinevat (Hirsjärvi *et al.*, 2005; Õunapuu, 2014) küsimust. Näiteks: Kui kaua on kool kuulunud Ettevõtliku Kooli võrgustikku? Küsimustiku põhiosas oli ka kaks lihtskaala (Õunapuu, 2014) küsimust, ja need kaks 5-pallist reitinguskaala küsimust võimaldasid vastajatelt koguda hinnangut (Õunapuu, 2014), et saada arvuline ja statistiliselt analüüsitav materjal valitseva hetkeolukorra kohta. Näiteks: Hinnake, kui lihtne on leida sobilikku ettevõtlus- ja/või majandusõppe õppematerjali.

Küsimustiku vorm otsustati jätta lihtne, selge ja tagasihoidlik (Ainsaar *et al.*, 2020), et vältida vastamise mõjutamist läbi ülepingutatud disaini (Callegaro *et al.*, 2015), lisati vaid Ettevõtliku Kooli võrgustiku logo küsimustiku algusesse, pealkirja juurde. *Google Forms* keskkonnas küsitluse loomise kasuks rääkis seegi, et vorm on kasutajasõbralik, seda nii uurijale kui respondentile (Callegaro *et al.*, 2015) ning kohalduv erinevates nutiseadmetes avamiseks ja täitmiseks (Ainsaar *et al.*, 2020; Callegaro *et al.*, 2015). Küsitluse vormi päises oli teavitus selle kohta, et küsitlus on anonüümne (Ainsaar *et al.*, 2020; Hirsjärvi *et al.*, 2005; Õunapuu, 2014), eelnev on tagatud seeläbi, et ei küsitud isikuandmeid (Õunapuu, 2014). Läbiviidud veebipõhises uuringus edastati küsimustik küll e-maili vahendusel (Callegaro *et al.*, 2015), kuid tänu isikuandmete puudumisele küsimustikus ei olnud võimalik kindlaks teha, kes vastas. Uuringu käigus kogutud andmeid hoiti kaitstult uurija Google Drive dokumentide kaustas. Juurdepääsu tagamine kolmandatele isikutele, näiteks kaaskodeerijale, lõpetati peale andmeanalüüsi ja uuringu taustaandmed hävitatakse (Ethics and data protection, 2018) peale magistritöö kaitsmist, põhiosa andmeid säilitatakse kuni Ettevõtliku Kooli võrgustiku ettevõtlusõppematerjalide valmimiseni või kasutuks muutumiseni. Küsitluses osalenutele anti võimalus avaldada soovi magistritööga tutvuda peale selle kaitsmist, kui uuringus osalejad on selleks soovi avaldanud e-kirja teel.

Hirsjärvi jt (2005) ja Õunapuu (2014) on soovitanud küsimustiku lõppu märkida vastajale tänu. Eelnevast lähtudes seadistati Google Forms küsimustik selliselt, et vastamise lõppedes tänatakse respondenti ning antakse teada, et tema vastus on olulise väärtusega Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolide ettevõtlusõppe arendamisel, õppematerjalide koostamisel ja koolituste

planeerimisel ning tal on alati võimalus uurijaga kontakteeruda (Ainsaar *et al.*, 2020; Beilman, 2020b; Hirsjärvi *et al.*, 2005) e-kirja kaudu.

Uuriija otsustas Hirsjärvi jt (2005) soovitusel uuringu kvaliteedi tagamiseks andmekogumisinstrumenti testida ja kontrollis selle ülesehitust, sõnastust ning kujundust mitu korda, kuna mitmekordne läbi tegemine tagab Ainsaar jt (2020) sõnul uurimuse eesmärgile vastavat infot koguva küsimustiku. Küsimustiku koostamise järgselt vaatasid instrumendi üle esmalt juhendajad, jälgides seda, et küsimustikus olevad küsimused oleks üheselt mõistetavad, vastavuses uurimuse eesmärgi ja uurimisküsimustega ning et küsimusi oleks piisaval hulgal nii taustainfo kogumiseks valimi kirjeldamise eesmärgil kui ka põhiosas, et uurimisküsimused saaksid vastuse. Juhendajate tagasiside põhjal lühendati küsimustiku pealkirja, viidi läbivalt sisse pöördumine teie-vormis, loodi võimalus valida ühe valiku ja ainetunni asemel mitu vastamise valikut küsimusele: Õpetan ettevõtlus- ja/või majandusõpetust ainetunnis ... , põhjusel, et ettevõtlus- ja/või majandusõpetust võidakse õpetada süsteemselt lõimitult teistes ainetundides, huviringis või ringitunnis. Samuti võib olla koolis nii ainetund, kui vastav huviring (nt minifirma tegemise võimalusega). Mõni lahtine küsimus tehti suletud, valikvastustega küsimuseks ja lisati vastusevariant „Muu“, et respondent saaks lisada midagi, mida uurija pole osanud küsida. Üks küsimus oli liiga pikk, sisaldades kahte küsimust – see sai tehtud kaheks eraldi küsimuseks.

Valiidsuse suurendamiseks viidi läbi ka teine testimine (Ainsaar *et al.*, 2020).

Andmekogumisinstrumenti piloteeriti eelnevalt nõusolekut küsitud ja valimisse sobituva kahe Ettevõtliku Kooli võrgustiku kooli ettevõtlusõpetajaga (eksperdiga) erinevatest maakondadest. Eksperdiksi olemise kriteeriumid olid: (1) õpetaja õpetab Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolis, millel on vähemalt baastase, (2) õpetajal on ettevõtluse ja/või majanduse õpetamise kogemus ehk tegemist on praktiseeriva õpetajaga, (3) õpetaja lähtub õpetamisel Ettevõtliku Kooli metoodikast, (4) õpetaja õpetab põhikooli teises ja/või kolmandas kooliastmes.

Mõlemad ettevõtlusõpetajad olid nõus küsimustikku testima ning sellele oma eksperthinnangu andma. Ekspertide konfidentsiaalsuse tagamiseks on neid töös nimetatud Ekspert 1 ja Ekspert 2. Ekspertide taustaandmetest annab ülevaate tabel 3.

Tabel 3. Ekspertide taustaandmed

Ekspert	Vanus	Haridustase	Ettevõtlus- ja/või majandusõpetuse õpetamise kogemust
Ekspert 1	49 - ...	Kõrgharidus, magistriõpe	2 – 4 aastat

Ekspert 2	49 - ...	Kõrgharidus, magistriõpe	2 – 4 aastat
-----------	----------	--------------------------	--------------

Piloteerimise eesmärk oli leida küsimustiku puudused. Andmekogumisinstrument saadeti ekspertidele piloteerimiseks e-kirja teel. Kirja kaaskirjas oli selgitatud küsimustiku eesmärki ja tutvustatud uurimisküsimusi, et ekspert saaks vastates hinnata, kas küsimusi oleks vaja juurde lisada, et kõik uurimisküsimused oleks kaetud ning kas küsimused on üheselt mõistetavad. Ka paluti kaaskirjas mõõta küsimustiku täitmiseks kuluvat aega, et saada adekvaatne hinnang, kui kaua võib küsimustiku esmakordsel täitmisel realselt aega kuluda. E-kirja kaaskirjas oli ka palve, et vastataks kahe nädala jooksul. Nii kirja kui küsimustiku lõpus olid uurija kontaktandmed ja tänu ekspertidele, et nad on nõus panustama. Prooviküsimustikud saadeti ekspertidele jaanuaris 2021.

Ekspertidelt laekunud e-kirjade põhjal saadi tagasiside ning tehti järgmised muudatused, mis puudutasid peamiselt vormistust. Ekspertidid leidsid, et oluline on lahti kirjutada lühendid. Näiteks oli eelnevalt küsimustikus PRÕK, siis soovitati sellele lisada kas sulgudes täispikk nimi või kirjutada lühend pikalt välja. Avatud küsimuste arvu soovitati aja kokkuhoiu mõttes vähendada, need asendada suletud, valikvastusega küsimustega ning vastusevariantidele lisada ka variant „Muu“. Veel märgiti ära, et ettevõtluse- ja majanduse õpetamise korralduse juures lisaks ainetundidele tuleks välja tuua märkeruutudena huviring ja ringitund, sest ka nii võib olla vastav õpe koolis korraldatud.

Käesoleva uuringu andmeid koguti veebruari teises pooles ja märtsi esimestel nädalatel 2021. Küsimustikud saadeti läbi maakondlike arenduskeskuste Ettevõtliku Kooli koordinaatorite kõigi viieteistkümne maakonna Ettevõtliku Kooli võrgustiku baastasemega koolide ettevõtlus- ja/või majandusõpetajatele, -huviringi ja -ringitunni juhendajatele. Eelnevat põhjusel, et maakondlik koordinaator teab täpselt, kuidas on ettevõtlusõpetus võrgustiku vähemalt baastasemega koolides maakonnas korraldatud, et vältida küsimustike saatmist neile, kes valimisse ei sobitu. Küsimustikud saadeti välja esmaspäeval ja vastata paluti kahe nädala jooksul.

Andmete kogumiseks koostatud veebipõhine küsimustik edastati potentsiaalsetele vastajatele e-kirjaga. Kaaskirjas selgitati vastajatele uuringu eesmärki, osalemise vabatahtlikkust (Ainsaar *et al.*, 2020; Teaduseetika, *s.a.*), töö tulemuste kajastamist. Lisaks selgitati nii e-kirjas kui ka küsimustiku vormis Ainsaar jt (2020), Õunapuu (2014) ja Eetikaveeb (Teaduseetika, *s.a.*) juhiseist lähtuvalt, et küsitlus on anonüümne ja vastuseid ei ole võimalik seostada ühegi isikuga

ning vastuseid kasutatakse andmete töötlemisel ainult üldistatud kujul. Kaaskirjas kui ka küsimustikus tänati respondenti vastamise eest ja panustamast Ettevõtliku Kooli ettevõtlusõppe arendamisse.

Nädal aega pärast küsimustiku väljasaatmist saadeti esimene meeldetuletus ning kolm päeva enne küsimustikule vastamise tähtaega teine meeldetuletus. Meeldetuletuse saatmine mitmel korral võimaldab Ainsaar jt (2020) kui ka Hirsjärvi jt (2005) sõnul kasvatada veebiküsitluste vastamismäära mõnevõrra suuremaks kui 40%. Eelnevast lähtudes ja ning arvestades, et vastamise aja sisse jäi koolivaheaeg (22. veebruar – 28. veebruar 2021), otsustas uurija saata küsimustiku välja ka neljandat korda. Kokku saadeti küsimustik 71-le potentsiaalsele respondentile (tabel 4), saavutati vastamismäär 59,2 % (N=42).

Tabel 4. Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolide ülevaade (*seisuga 19.03.2021*)

Ettevõtlik Kool võrgustiku koolide arv	Baastaseme saavutanud koolide arv	Baastaseme koolid, kus pakutakse ettevõtlusõpet II, III kooliastmes	Vastamismäär
130	81	71	59,2%

Andmete kogumise toetamiseks ja kirjutamise edendamiseks sai Hirsjärvi jt (2005) soovitusel kasutusele võetud uurijapäevik. Uurijapäevikus on fikseeritud, uurija enda tarbeks, uurimistoimingute läbiviimise kuupäevad (Hirsjärvi *et al.*, 2005), millised on edasised töö etapid ja märkmed, et uuring oleks kvaliteetsem ning vajalik info kronoloogilises järjestuses taasleitav. Uurijapäevikut eraldi andmestikuna selles uurimistöös kasutatud ei ole.

2.3. Andmeanalüüs

Andmeid koguti *Google Forms* küsimustikuga, mis võimaldas tulemused kuvada Exceli tabelina ja arvutis alla laadida. Seejärel toimus andmete korrastamine, mis algas Hirsjärvi jt (2005) soovitusel andmete kontrollimisega. Kontrollimise käigus tuvastati üks ankeet, mis tuli uurimistööst välja jätta põhjusel, et vastaja oli kutsekooli esindaja, kuna käesoleva töö raames moodustasid valimi II ja III kooliastme ettevõtlusõpetajad. Põhikooli II ja III kooliastmes saab põhiharidust omandada, kas algkoolis (II kooliaste, 4.-6.klass), põhikoolis (II kooliaste, 4.-6.klass ja III kooliaste, 7.-9.klass) või gümnaasiumis, kus on ka põhikooli osa (II kooliaste, 4.-6.klass ja III kooliaste, 7.-9.klass) (Haridus-ja Teadusministeerium, 2020).

Kuna uurimisküsimustikuga koguti nii kvantitatiivseid kui kvalitatiivseid andmeid, siis kasutati vastuste analüüsimiseks kummalgi puhul erinevaid meetodeid. Küsimustiku kvantitatiivseid andmeid analüüsiti SPSS (*Statistical Package for Social Sciences*) programmis ja kvalitatiivsete andmete analüüsiks kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi toetavat keskkonda QCAmapi.

Kvantitatiivsed andmed korrastati Exceli tabelis järgides põhimõtet, et read tähistavad indiviide ja veerud muutujaid ning küsimusi. Seejärel mittenumbrilised vastused kodeeriti numbrilisteks. Näiteks küsimus „Sugu“ puhul kolm vastusevarianti kodeeriti järgnevalt: mees-1, naine-2, ei soovi vastata-0.

Järgmises kvantitatiivse andmeanalüüsi etapis tõsteti Exceli tabelis korrastatud ja kodeeritud andmed SPSS programmi ning saadud arvnäitajaid kirjeldati statistiliselt.

Avatud küsimuste puhul, kus respondent sai vastata omasõnaliselt, kasutati andmete analüüsiks kvalitatiivset induktiivset sisuanalüüsi (Õunapuu, 2014) mis tähendab, et koodid ja kategooriad luuakse kogutud andmetest lähtuvalt ning analüüsikeskkonda QCAmapi.

Andmete kvalitatiivseks andmeanalüüsiks sisestati Wordi failid QCAmapi andmeanalüüsi keskkonda. Järgnes kodeerimine, mille esimeses etapis loeti küsitluse omasõnalisi vastuseid korduvalt, et andmestik oleks tuttavam ja kodeerimine lihtsam (Lepp & Hunt, 2020). Lugemise järgselt märgiti ära tähenduslikud tekstilõigud, laused või sõnad, mis said koodi (Lepp & Hunt, 2020; Kalmus *et al.*, 2015). Koodi saanud olulist sisu edasi andvaid tekstilõike, lauseid või sõnu nimetatakse tähenduslikeks üksusteks (Vihalemm, 2014). Näiteks kolmanda uurimisküsimuse puhul: *Milliste õppematerjalide järgi on ettevõtlusõpetajate hinnangul vajadus II ja III kooliastmes?* said koodi külge järgmised tähenduslikud üksused ehk analüüsi ühikud: lühivideod (max 5 minutit), majandusteemalisi mängu, simulatsioonimänge, e-töölehtedest tunnen puudust, integreeritud materjalid (majandusõpetus, ühiskonnaõpetus, keeled vms), jne. Edasine samm oli kategoriseerimine, selleks loeti koode korduvalt ja leiti sisult sarnased (Lepp & Hunt, 2020). Sarnased koodid koondati kategooriatesse ehk analüütilistesse üksustesse (nn koodiperekond) ja said koondnimetused (Kalmus *et al.*, 2015; Lepp & Hunt, 2020). Kategoriseerimise käigus sarnased koodid koondati esmalt alakategooriatesse näiteks: lühivideod (max 5 minutit), õppevideoid, videod, värskem videomaterjal koondati kategooriasse „Videod“ (vt lisa 4). Kategooriad omakorda rühmitati pea- ja alakategooriateks, näiteks: kategooriad „Videod“, „Plakatid, skeemid“ ja „Pildid, fotod“ koondusid peakategooria alla „Visuaalsed õppematerjalid“.

Teistkordsel kategoriseerimisel tehti uurija poolt sama protseduur Lepa ja Hundi (2020) juhiste järgi käsitsi, kuna nii on võimalik näha suurt pilti ja tõsta andmeanalüüsi usaldusväärsust. Ilma spetsiifiliste tehniliste abivahenditeta soovitasid kvalitatiivseid andmeid analüüsida ka Masso jt (2014). Nii prinditi küsimused ja vastused välja, lõigati välja tähenduslikud sõnad, lauseosad või laused, kategoriseeriti käsitsi (vt lisa 4).

Suurendamaks uuringu kvaliteeti ja andmeanalüüsi usaldusväärsust kasutati uurimistöös kaaskodeerijat, et tehtud töö üle arutleda ning et koodid saaks täpsed (Lepp & Hunt, 2020). Mõlema kodeerija töö tulemuste võrdlust võimaldab programm QCMap hõlpsasti teha ning nii vaadati üle, kas failides/andmestikus on kohti, kus kodeeringud ei kattu. Seejärel arutleti kaaskodeerijaga erinevuste üle ja leiti, et kodeerijate vaheline kooskõla on „hea“. Näiteks varieerus kodeerijatel märgitud tekstiosa pikkus, millele kood anti. Nii on töö autor märkinud tähendusliku üksusena vaid „majandusalased ja ettevõtlusalased mõisted“ ning andnud sellele koodi, kuid kaaskodeerija on märkinud tähenduslikuks üksuseks terve lõigu „erinevad majandusalased ja ettevõtlusalased mõisted ja nende lahtiseletused (keeruliste terminite variant olemas) aga sellist kokkukoondatud versiooni ei ole leidnud (arusaadavalt lahti seletatud ja näide lingiga juures)“. Lisaks on kaaskodeerijal palju enam koode, kuna koodi said ka kõik „ei oska öelda“, „vaata eelmise küsimuse vastust“ või „kõikide teemade“ (vt lisa 5). Tõstmaks andmeanalüüsi usaldusväärsust kodeeriti kogutud andmeid kaks korda (Lepp & Hunt, 2020), kumbki kodeerija eraldi. Ning töö autor analüüsis lisaks teisel korral materjali käsitsi ehk ilma spetsiifiliste tehniliste abivahenditeta Masso jt (2014) soovitusel.

Käesolevas töös ei kajastata küsimustikus saadud tulemusi koolitusvajadust puudutava küsimuse osas, kuna see ei olnud uurimuse fookuses, kuid uuritavate aega hinnates sai see info kogutud Ettevõtliku Kooli võrgustiku koordinaatorite edaspidiste tööde tarvis, õpetajate vajadustest lähtuvate koolituste planeerimiseks.

3. Tulemused

Magistritöö eesmärk oli selgitada välja, kuidas on ettevõtlusõppe Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolides korraldatud, millist õppevara õpetajad kasutavad ning milliste õppematerjalide järgi on vajadus teises ja kolmandas kooliastmes. Uurimistöö tulemused tuuakse välja töö alguses püstitatud uurimisküsimuste järjekorras, milleks olid:

1. Kuidas on ettevõtlusõppe Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolides korraldatud?

2. Millist õppevara kasutavad ettevõtlusõpetajad endi sõnul II ja III kooliastmes?
3. Milliste õppematerjalide järgi on ettevõtlusõpetajate hinnangul vajadus II ja III kooliastmes?

Kvantitatiivset infot sisaldavate küsimuste vastuseid kirjeldatakse statistiliselt ning neid toetavad joonised ja tabelid. Kvalitatiivse info edasiandmiseks valiti välja erinevaid seisukohti iseloomustavad tsitaadid ning joonised andmeanalüüsil moodustunud kategooriatest.

3.1. Ettevõtlusõppe korraldus Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolides

Uuringus osalenud 42 vastanust enamus (57,1%) õpetab koolides, mis on kuulunud Ettevõtliku Kooli võrgustikku 2-5 aastat. Sellest annab detailsema ülevaate tabel 5.

Tabel 5. Uuringus osalenud koolide Ettevõtliku Kooli võrgustikku kuulumise kestus

Aeg	Sagedus	Protsent
Kuni 2 aastat	10	23,9
2 – 5 aastat	24	57,1
Üle 5 aasta	8	19
Kokku	42	100,0

Pooltes uuringus osalenud võrgustiku koolides (21 kooli/50%) pakutakse ettevõtlus- ja/või majandusõpet tunniplaani tunnina. Seitsmes koolis (16,7%) on ettevõtlus- ja/või majandusõpe rakendatud nii tunniplaani tunni kui ka valikainena. Kolmes uuringus osalenud koolis (7,1%) eraldi ettevõtlus- ja/või majandusõpetus ainetundi ei ole, küll aga on ettevõtlus- ja/või majandusõpe lõimitud teistesse ainetundidesse. Vähemal määral on ettevõtlus- ja/või majandusõpe korraldatud muul viisil. Täpsema ülevaate, kuidas ettevõtlus- ja/või majandusõpe Ettevõtlike Koolide võrgustiku koolides korraldatud on, annab ülevaate lisa 1, tabel 2.

Seoses distantsõppele üleminekuga toob üks vastaja välja kitsaskoha, juhul kui ettevõtlus- ja/või majandusõpe on korraldatud huviringina: „*Õpe pigem peatus, kuna õpilased on liiga hõivatud ning pole aega huvitegevuseks.*”

Uuringu vastustest selgub, et vastajate seas oli inimesi, kes õpetavad lisaks põhikooli II ja III kooliastmele ettevõtlust ja/või majandust ka I kooliastmes (1.-3. klass), gümnaasiumis või lõimitult projektitööna. Näiteks on täpsustatud: „*Meil on 1.-6. klass + 10. klass tunniplaanis ja 7.-9. klass valikainena võimalus.*“

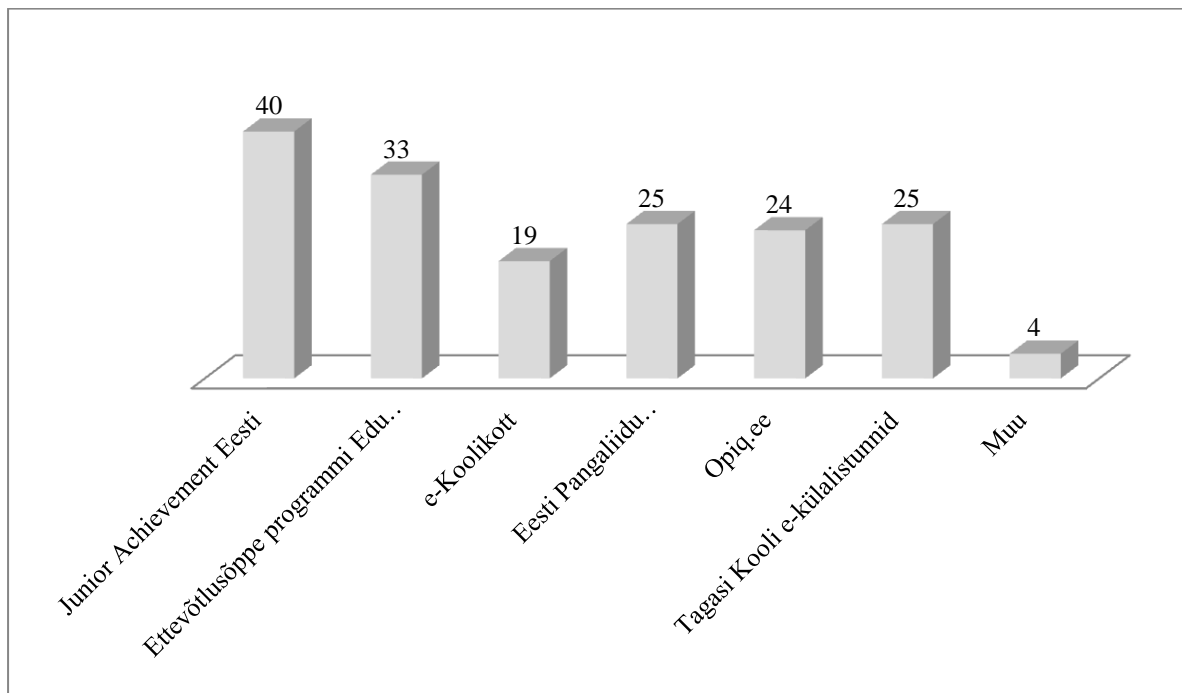
Õpetajatest olid ettevõtluse- ja majanduse õpetamiseks vajaliku ettevalmistuse saanud 33 (78,6%) ettevõtlus- ja/või majandusõpetajate täiendkoolitustelt, 13 (31%) omasid praktilist

ettevõtjaks olemise kogemust, 10 (24%) olid majandusalase kõrgharidusega, 6 (14,3%) olid osalenud Junior Achievement Eesti majandus- ja ettevõtlusõppe õpetajate ettevalmistuse programmides, 1 (2,4%) on läbinud ettevõtlusõpetaja pedagoogika kursuse, 2 (4,8%) ei omanud ettevalmistust.

3.2. Õppevara, mida ettevõtlusõpetajad kasutavad endi sõnul II ja III kooliastmes

Ettevõtlus- ja/või majandusalast õpet põhikooli II ja III astmes viivad õpetajad endi sõnul läbi kahel viisil: erinevate organisatsioonide ja programmide poolt välja antud õppematerjale kombineerides või enda koostatud õppematerjale kasutades. Vastajatest 41 (97,6%) kasutab õpetamisel erinevate organisatsioonide ja programmide õppematerjale ja üks (2,4%) vastanu kasutab ainult enda loodud õppematerjale. Olemasolevatele õppematerjalidele lisaks kasutab enda loodud materjale kolm (7,1%) ettevõtlus- ja/või majandusõppe läbiviijat.

Milliste organisatsioonide ja programmide õppematerjale peamiselt kasutatakse, sellest annab ülevaate joonis 1. Lisaks uurija poolt välja pakutud vastusevariantidele oli vastusevariandi „Muu“ all välja toodud enda koostatud õppematerjalid.



Joonis 1. Ettevõtlus- ja/või majandusõppes kasutatavad õppematerjalid.

Eraldi oli välja toodud ühe vastanu poolt: „(...) *otsin pidevalt juurde muid materjale, et õpe oleks kaasaegne.*“

Õppematerjale valides lähtuvad õpetajad erinevatest kriteeriumitest. 40 (95,2%) õpetajat teeb õppetööks sobiva materjali valiku mitmest tunnusest/omadusest lähtudes. 39 (92,9%) korral on ära märgitud, et lähtutakse õppematerjali valikul eakohasusest, 29 (69%) korda oli märgitud ära kättesaadavus, 27 (64,3%) materjali vastavus õppekavale, 13 (31%) hindab välist atraktiivsust, 12 (29%) materjalil peab olema veebiversioon materjalidest. Kaks (4,8%) õpetajat lähtuvad materjali valikul ainult õppematerjali eakohasusest ja muid kriteeriume ei arvesta. Vastusevariandi all „Muu“ on vastajate poolt eraldi välja toodud, et veebiversioon tuleb alati kasuks. Ühel juhul on respondent toonud välja, et sisu peab olema otstarbekas, huvitav ja kasulik õpilastele. Veel on mainitud, et oluline on see, kui hästi materjal haakub käsitletava teemaga ning selgitab mõisteid ja seoseid. Tuuakse välja ka õppematerjali valikul õpilastest lähtumine, ajakohasus, eesmärgipärasus ja õppekava pädevuste järgimine.

Uuritavatel paluti hinnata viie palli skaalal, kui lihtne (1-keeruline; 5-lihtne) on leida sobilikku ettevõtlus- ja/või majandusõppe õppevara. Ilmnes, et enim vastanuid, 19 (45%) õpetajat, pidasid seda keskmise raskusastmega väljakutseks, andes hindeks numbrit 3. Skaalal ülespoole ehk lihtne andsid hinnangu 14 (33%) (numbri 5 märkis kuus ja numbrit 4 märkis kaheksa) vastanut. Hinnangu, et materjalide leidmine oli keeruline, andis üheksa (22%) (numbri 1 märkis neli ja numbrit 2 märkis viis) vastanut.

3.3. Õppematerjalide vajadus ettevõtlusõpetajate hinnangul II ja III kooliastmes

Kolmanda uurimisküsimusega sooviti teada saada, milliste õppematerjalide järgi on ettevõtlusõpetajate hinnangul vajadus teises ja kolmandas kooliastmes. Koodidest moodustus andmeanalüüsi tulemusena kaks peakategooriat: 1) Ettevõtlusõppe materjalid vormi järgi; 2) Ettevõtlusõppe materjalid teemade kaupa. Ettevõtlusõppe läbiviimiseks vajalike materjalide vormi põhjal peakategooria alla moodustus neli kategooriat (vt lisa 6): 1) alusdokumendid ettevõtlusõppe korraldamiseks; 2) teoreetilisi teadmisi toetavad kogumikud; 3) praktiliselt kasutatavad õppematerjalid (füüsiliselt täidetavad); 4) visuaalsed õppematerjalid.

Alusdokumendid ettevõtlusõppe korraldamiseks jagunesid andmeanalüüsil kolme alakategooriasse: 1) õppekava; 2) näidisainekava; 3) õpetajaraamat. Ettevõtlusõppe korraldamisega seotud materjalide osas nähti vajadust kaasajastatud õppekava järgi, milles oleks

fookuses just ettevõtlusõpe, näiteks: „*Kaasajastatud õppekava, mis on ettevõtlusõpe, mitte majandusõpe.*” Oluliseks peeti näidisainekava loomist: „*(...)Näidisainekava: eesmärgid, seos üldpädevustega, mõisted, õpiväljund ja soovituslik hindamine.*“ Ka võiks vastajate arvates olemas olla õpetajaraamat, näiteks toob üks vastaja põhjalikult välja: „*Õpetajaraamat, kus oleks sama teema kohta erineva tasemega ülesandeid. Õpetajaraamat võiks olla veebipõhine, sest siis saaks haldaja teha parandusi ja täiendusi jooksvalt kui mõned internetileheküljed maas, või siis saaksid õpetajad oma kogemuse raames lisada kommentaare.*“

Teooriat toetava õppematerjali vajaduse osas kujunes andmeid analüüsidest välja neli alakategooriat: 1) õpik, kogumik; 2) lõimingut toetav kogumik; 3) ettevõtliku õppe kogumik; 4) loovülesannete kogu. Küsitluse tulemusest selgus, et II ja III kooliastmes oleks vaja põhikooli õpikut või kogumikku, mis sisaldaks mõistete seletusi, lühikokkuvõtteid temadest, praktilisi ülesandeid teooria juurde, nii kirjutab üks vastaja näiteks: „*Kõige üldisemat ettevõtlust tutvustavat kogumikku, kus on olemas ka eakohased seletused mõistetele.*“ Küsitluse tulemustest selgus ka, et tuntakse vajadust lõimingut toetava materjali osas. Ehk et oleks vaja materjali, kus õppekavast lähtuvalt tuuakse välja võimalikud lõimingu kohad, sh integreeritud materjalid (nt majandusõpetus, ühiskonnaõpetus, keeled). Näiteks tõi üks vastaja konkreetselt välja: „*Vot füüsikute ettevõtlusest näiteid oleks ikka kindlasti vaja, muidu mõtlen aga ise ja otsin materjali mööda netti taga.*“ Veel tuuakse välja, et loovtöö kirjutamiseks oleks vaja inspireerivat materjali. Eraldi toodi välja ettevõtlik õpe ning avaldati arvamust, et võiks olla kõikides ainetundides kasutatav ettevõtliku õppe metoodiline materjal, näiteks: „*Igas õppeaines võiks ettevõtlikku õpet toetada mingi brošüüriga... alati kulub ära.*“ Neljanda alakategooria moodustab loovülesannete kogu. Uuritavad tõid esile, et loovust arendavad materjalid on vajalikud iga teema kohta ja lisaks vajatakse „jälõhkujaid“ tundide alustamiseks. Peeti oluliseks, et loovust arendavad tööriistad võiks olla ühte kohta kokku koondatud. Üks vastaja kirjeldab:

Pigem tunnen puudust loovust arendavate tööriistade leidmiseks, häid nippe, aga üldiselt olen ise ka väga loova lähenemisega ja leian, et iga teema puhul on seda võimalik rakendada (hetkel lihtsalt erinevate asjade leidmisele kulub palju aega).

Praktiliste, füüsiliselt täidetavate/õppeprotsessis füüsiliselt kasutatavate, materjalide alla koondus neli alakategooriat: 1) töölehed; 2) tööraamatud; 3) mängud; 4) testid. Uurimuse vastustest ilmnis, et vajatakse erinevaid töölehti, erinevate teemade juurde, mida õpilased saaksid ise täita. Oluline on vastajate sõnul ka töölehtede välimus. Näiteks tõi üks vastaja välja:

(...) Õppekäikude tööleht, kus on lõimitud teised õppeained ja mõtestatud tagaside õppekäigu kasust ja ettevõtjale tagasisidestamiseks. Tööleht (paber kandjal ja digitaalne), mida täita kui koolis on külalisesineja. Tööleht peaks sisaldama eesmärke, lõimingut, õpiväljundeid, tagasisidet ja ettepanekuid. Töölehtede koostamisel kaasata mõnda visualiseerijat (N: Kati Orav).

Tööraamatute puhul märgiti ära, et need peaksid lähtuma õppekavast, sisaldama lisadena mängulisi ja praktilisi ülesandeid, mis on elulised ja argipäevaga seotud. Veel kirjeldati tööraamatute puhul, et neis võiks olla nii loovust ja praktilisi oskusi arendavaid ülesandeid kui ka ajakohaseid probleemülesandeid ning statistilist materjali uurimiseks ja iseseisvate järelduste tegemiseks.

Ühte tööraamatusse koondatud, põhikooli 3. kooliastme tasemele vastavaid töölehti + erinevaid mängulisi ülesandeid + erinevaid õppemänge, mida koolid suudaksid ka endale soetada.

Nii töölehtede kui ka tööraamatute puhul toodi välja, et need võiksid olla nii paber kandjal kui ka veebiversioonina.

Mängude alakategooria juures toodi välja vajadus majandusteemaliste mängude, simulatsioonimängude, mänguliste materjalide ja ülesannete osas.

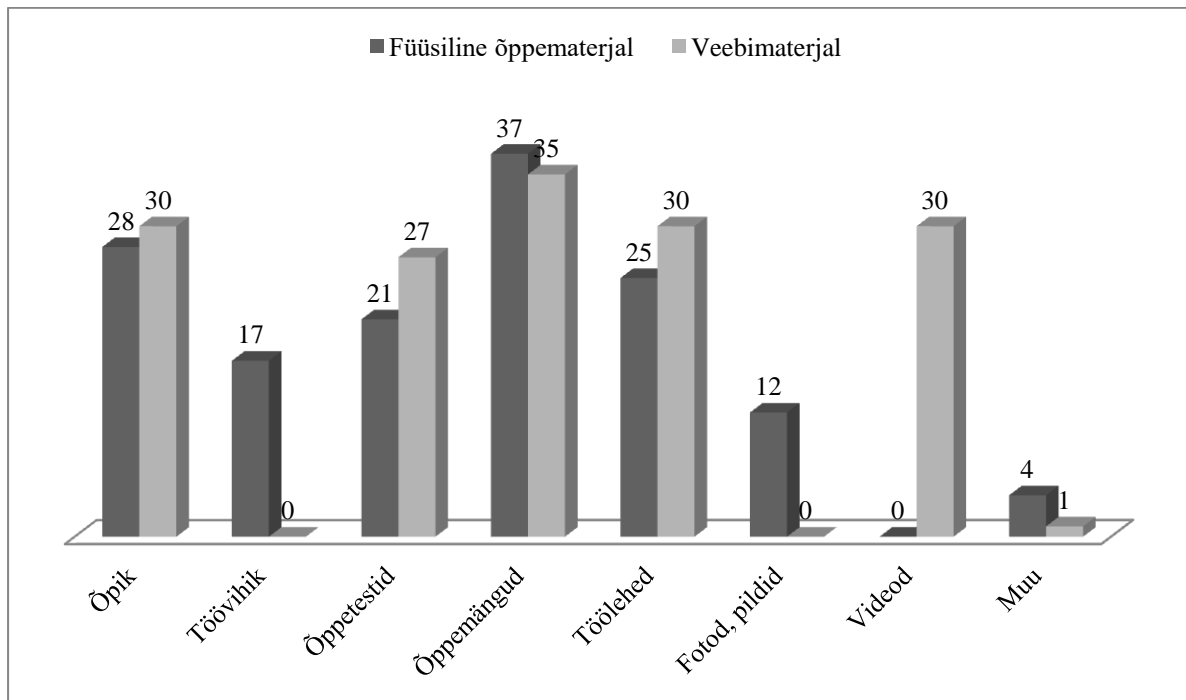
Kui tahta luua midagi täiesti uut, siis see võiks olla elektrooniliste majandusmängude kogu, midagi virtuaalse ettevõtlusküla põhimõttel. Ettevõtlusküla on väga tore, aga kahjuks kallid ja suurele hulgale koolidele seepärast kättesaamatu. Elektrooniline versioon oleks kohtadel kasutatav ja võiks olla kasutatav tasuta või siis mõõduka tasu eest.

Testidest on vajadus õppetestide (ettevõtte rahastamine, finantssüsteem) ja elukutsete testide järgi.

Neljanda suure kategooria moodustasid visuaalsed õppematerjalid, mis jagunesid omakorda kolmeks alakategooriaks: 1) videod; 2) plakatid, skeemid; 3) pildid, fotod. Õppevideote alakategoorias iseloomustati, et videod võiksid olla ajakohased, kvaliteetsed ja lühikesed. „Lühivideod (max 5 minutit), mis oleksid lihtsad, ajakohased, praktilised, kvaliteetsed ja köitvad tänasele noorele.“ Teise alakategooria moodustasid plakatid, skeemid. Näiteks toob vastaja välja „(...) tarvis oleks programmide üleseid füüsilisel kujul olevaid näitematerjale, mänge, plakateid, skeeme, mõistekaarte jmt.“ Visuaalsete õppematerjalide kolmas alakategooria on fotod ja pildid. Näiteks peeti oluliseks:

(...), Fotod, pildid, Kõik eelnimetatud toetavad teemat - lastele meeldib nii lugeda, kuulata, ise kirjutada kui ka visuaalselt vaadata.

Uurimaks üldisemalt, milliseid füüsilisi ja veebipõhiseid õppematerjale vajatakse ettevõtlus- ja/või majandusõppe õpetamiseks, oli uurimisküsimustikus selle kohta kaks suletud, valikvastustega küsimust ning lisaks ka vastusevariant „Muu“, et respondent saaks lisada midagi, mida uurija pole osanud küsida. Uurimuses osalenutest 37 vastasid, et füüsilistest õppematerjalidest soovitakse enim õppemänge, ja 28 korral vastati, et soovitakse õpikut. Neljal korral oli ära märgitud vastusevariant „Muu“. Füüsiliste õppematerjalide osas toodi välja variant „Muu“ all vajadus õppevideote, programmide üleste plakatite, skeemide, mõistekaartide järgi. Veel toodi esile vajadus väljarebitavate töölehtedega töövihikute osas ning vajadus õpetajaraamatu järgi, kus oleks sama teema kohta erineva tasemega ülesandeid. Üks vastaja oli välja toonud, et füüsilistest materjalidest ei tunta puudust, vaid oluline on „*Veebikeskond, milles on teemakategooriad koos ülesannetega*“. Täpsema ülevaate võrdluses veebimaterjalide vajadusega annab joonis 2. Veebipõhiste õppematerjalide vajadus ettevõtlus- ja/või majandusõppe õpetamiseks oli ühtlaselt kõrge kõigi välja pakutud variantide puhul.



Joonis 2. Füüsilised ja veebipõhised õppematerjalid, mille järgi on õpetajate hinnangul vajadus.

Valikus olnud vastusevariantidele lisaks oli valitud ühel korral vastusevariant „Muu“. Toodi välja, et „*Õpetajaraamat võiks olla veebipõhine, sest siis saaks haldaja teha parandusi ja*

täiendusi jooksvalt kui mõned internetileheküljed maas või siis saaksid õpetajad oma kogemuse raames lisada kommentaare. “ Kolme vastaja sõnul on, neil kogu õppematerjal olemas, nad on sellega rahul ja vajadusel leiavad selle Internetist kerge vaevaga.

Analüüsid õpetajate vastuseid teemade kaupa (vt lisa 7), mille jaoks on õpetajatel õppematerjale vaja, tekkis kolm kategooriat: 1) üldised ettevõtlusõppe teemad, mis annavad taustateadmised; 2) ettevõtluse alased teadmised ja oskused; 3) eluks vajalikud oskused ehk oskused, mida on vaja kõigil inimestel, olenemata sellest, kas ollakse tööandja või töövõtja. Üldised teemad ettevõtlusõppes jagunesid omakorda nelja alakategooriasse: 1) sissejuhatus ettevõtlusõppesse, põhimõisted; 2) Eesti riigi majanduspoliitika; 3) ettevõtlusvormid; 4) ettevõtte loomine. Uurimuses osalejad leidsid, et vaja oleks õppematerjali, mis teeks sissejuhatus ettevõtlusõppesse, kus oleksid erinevad majandusalased ja ettevõtlusalased mõisted „*Üldistes teemades ja sissejuhatuses, sest minifirmad saavad materjalid kätte alles peale firma loomist, aga nõ. pool aastat tuginevad õpetaja ja Interneti materjalidele*“ Üldiste teemade all, teises kategoorias peeti vajalikuks majanduspoliitika teemalist õppevara „*Eesti riigi poliitika majanduse korraldamisel.*“ Veel ilmnes vastustest, et oodatakse ettevõtlusvormide ja ettevõtte loomise teemalisi õppematerjale: „*Ettevõtlusvormid, firma loomine ja likvideerimine.*“

Kategoorias ettevõtluse alased teadmised ja oskused moodustus viis alakategooriat: 1) raamatupidamine; 2) ideede genereerimine; 3) tootearendus, turundus, reklaam; 4) meeskonnatöö, probleemilahendus; 5) ajajuhtimine, projekti juhtimine. Ettevõtlusalaste teadmiste õpetamisel leiti, et õppematerjali on vaja raamatupidamise, maksude, toetuste, rahamaailma, eelarve koostamise, kulude-tulude, rahavoogude, finantsprognooside, kasumiaruande, intresside, investeerimise, aktsiate, võlakirjade kohta. Üks vastaja toob täpsemalt välja: „*Finantsid (sh investeerimine aktsiatesse ja ka investeerimine krüptorahasse nt).*“ Teise alakategooriana joonistus välja materjalide vajadus: „*Ideede genereerimise ja selle arendamise kohta.*“ Kolmanda alakategooria moodustasid teemad, kus vastustes mainiti tootearendust, turundust ja reklaami: „*erinevad reklaamistrateegiad, nii ettevõtja kui tarbija seisukohalt vaadatuna.*“ Neljandasse alakategooriasse koondati kõik vastused, kus oli mainitud meeskonnatööd ja probleemilahendust, lisaks keskkonna mõistmist. Näiteks toob üks vastaja välja: „*Noorematele õpilastele on vaja materjale, mis selgitavad kuidas ja miks töötada meeskonnas, kuidas arvestada teistega.*“ Neljanda alakategooria materjalide vajaduse osas moodustasid ajajuhtimise ja

projektijuhtimise teemad: „*Kõikide teemade juurde. Lisaks ajajuhtimine, meeskonnatöö, ideede genereerimine, projektijuhtimine.*“

Kolmanda kategooria moodustasid teemad, mille sai kokku võtta kui „eluks vajalikud oskused“: 1) CV ja motivatsioonikiri; 2) elukutsete valik 4.-6. klass; 3) Läbipõlemine. Õpetajate sõnul on vaja õppematerjali CV ja motivatsioonikirja kirjutamise oskuste õpetamiseks. Alakategooria all elukutsete valik tuuakse välja just 4.-6.klassis sobilike õppematerjalide vajadus. Ning ühel korral on välja toodud teema läbipõlemine, mille kohta materjali vajatakse.

Uuringus osalenutest neli tõi välja, et neil on materjalid olemas ja seda on piisavalt ning vajadusel on materjal Internetist leitav „*Kui ise tahta, siis on Internetis kõik vajalik leitav*“.

Uuritavatel paluti hinnata viie palli skaalal, kas distantsõppele üleminek takistas (1-takistusi ei olnud; 5-takistusi oli palju) mõne teema edasi andmist ettevõtlus- ja/või majandusõpetuses. Uurimuse vastuste analüüsist ilmnnes, et kõige sagedamini, 14 (33%) õpetajat, valisid skaalal numbri 3 (keskmise). Skaala suunas, kus takistusi märgiti palju, oli vastanuid 14 (33%) (numbri 5 märkis kolm ja numbri 4 märkis 11 vastanut). Skaala suunas, kus takistusi ei olnud või oli mõni, oli vastanuid 14 (33%) (numbri 1 märkis seitse ja numbri 2 märkis samuti seitse vastanut). Nii saab siinkohal tuua välja, et uuritavate jaoks olid teemadest keeruline õpetada neid, mille omandamiseks kasutatakse: arutelusid, ajurünnakuid, grupitöid. Näiteks toob üks vastaja välja: „*Suurem osa ettevõtlusõpetuses käsitletavatest teemadest eeldab meeskonnatööd ning arutelusid, mida distantsilt on praktiliselt võimatu teha.*“ Samas oli uuritavate seas ka neid, kes leidsid, et olukord on väga keeruline „*Kuna lastele ettevõtlus teadmiste edasi andmine ei ole normaalne distantsilt, siis olid takistused kõigis teemades.*“ Samas ei puudunud ka arvamus, et kõik teemad on distantsõppes õpetatavad „*Ei tundnud takistusi.*“

Võttes arvesse, et põhikooli riikliku õppekava lisas 12 (Põhikooli riiklik..., 2011) on välja toodud, et suur osa valikõppeaine mahust sisaldab loovust arendavaid tegevusi, said õpetajad uuringu raames vastata kahele küsimusele. Esiteks, *kui tihti teete õpilastega loovust arendavaid harjutusi ettevõtlus- ja/või majandusõpetuse tundides?* Uuringu tulemused osutasid, et see kui tihti tehakse loovust arendavaid ülesandeid, sõltub enim teemast (27 vastanut). Võrdselt 14 korral on vastatud, et püütakse teha midagi loovuse arendamiseks igas ainetunnis või juhul kui on leitud põnev meetod. Kahel korral oli valitud vastusevariant „Muu“ ja lisatud, et eraldi ainetundi ei ole, ning loovust ei arenda. Teiseks küsimuseks antud valdkonnas oli - *milliste teemade juurde vajate*

ettevõtlus- ja/või majandusõpetuses loovust toetavaid ja arendavaid õppematerjale?

Andmeanalüüsil jagunesid soovitud loovust käsitlevad õppematerjalid teemade kaupa viide kategooriasse (vt lisa 8): 1) raamatupidamine; 2) ideede genereerimine; 3) turundus, reklaam; 4) elukutsed; 5) probleemilahendus.

Raamatupidamine kategoorias peeti oluliseks raamatupidamise, ettevõtlusvormide, taskuraha, rahatarkuse ja säästliku eluviisi teemalisi loovust toetavaid materjale, üks vastaja kirjeldab: „*Loovus on oluline kõikides teemades – olgu selleks siis väiksematel õppuritel kas nt. taskuraha teema (kuidas kujundada oma rahakassat) (...).*“ Kategooriasse ideede genereerimine koondati: ideede genereerimine, toode, oma toote valimine ja väljamõtlemine, disain. Näiteks toodi esile „*Uute ja innovatiivsete ning loodussäästlike ideede välja mõtlemine minifirmade toodanguks*“. Kolmandasse kategooriasse, koondusid turunduse, reklaami, tootmise, tarbimise teemad: „*Turundusplaanide koostamisel ja müügistrateegia väljamõtlemisel, õpilastel on vähese elukogemuse tõttu kaldumus seda tegevust ülemäära lihtsustada.*“ Kategoorias elukutsed töid uuritavad välja soovi loovust toetavate materjalide vastu elukutsete valiku, ettevõtja rollide, ametite teemad: „*(...) või unistuste amet vanemas astmes (innustavad tegevused – karjäärimapi loomine).*“ Kategoorias probleemilahendus leidsid vastajad, et loovust arendavate materjalide osas võiks olla õppevara, mis keskendub probleemsituatsioonide lahendamisele, probleemi leidmisele, suhtlusõpetusele „*Kuidas käivitada oma ideed, et sellest tuleks suurem ettevõtmine või projekt.*“ Vastanutest üheksa õpetajat leidis, et kõigi teemade juurde oleks vaja loovust toetavaid materjale: „*Kõikide teemade juures kuluksid ära. Hea, kui on mille hulgast valida.*“ Viis vastajat töid välja, et nad hetkel vastata ei oska. Samas oli kaks õpetajat, kes leidsid, et head materjalid on olemas ja oluline on loov õpetaja „*Kõik materjalid toetavad loovust, kui. neid loovalt rakendada. Loovusega tundides probleeme ei ole.*“

Ootuste osas toodi uurimuses osalenute poolt välja õppematerjalide veebiversioonide (digitaalsed ja interaktiivsed materjalid) olulisus, õppevara kaasajastamine „*Kõik teemad vajavad ajakohastatud materjale - õpetaja ei jõua olla taas jalgrattaleiutaja!*“ ja õppematerjali pideva uuendamise olulisus „*See on aine, kus peab kogu aeg tegelema uuendamisega*“.

4. Arutelu

Järgnevalt arutletakse olulisemate tulemuste üle uurimisküsimuste kaupa. Esimese uurimisküsimusega sooviti teada saada, kuidas on ettevõtlusõpe Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolides korraldatud.

Uuringus osalenud koolidest on enamus koole kuulunud Ettevõtliku Kooli võrgustikku 2-5 aastat, mis on igati loogiline, sest võrgustiku üle-eestiline laienemine toimus aastal 2016 (Ettevõtlik Kool..., *s.a.*).

Ettevõtlus- ja/või majandusõpetuse pakkumiseks kasutatakse Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolides erinevaid vorme: tunniplaani tunnina, valikainena, huviringina, ringitunnina või ka nii, et eraldi tundi ei ole ja ettevõtlusõpetus on teistesse ainetundidesse lõimitud. Eelmainitu on standardiga (Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused..., 2020) igati kooskõlas. Erinevaid lahendusi rakendatakse ka kooliastmete vahel. Tuues välja ühe näite antud uurimuse raames „*Meil on 1.-6. klass + 10. klass tunniplaanis ja 7.-9. klass valikainena võimalus.*“. Selline võimalus annab koolidele vabaduse ettevõtlus- ja/või majandusõpet pakkuda parimal võimalikul moel. Ettevõtlusõppe mitmekesise kombineerimise positiivse poole toob välja ka Arusaar (2021), kelle hinnangul on ettevõtlusõppe läbiviimine õpilasfirmade programmina või lõimingu kasutamine hea võimalus, kui ettevõtlusõpe kooli õppekavasse ära ei mahu. Nagu Elenurm jt (2020) toovad välja, et erinevates koolides üle Eesti ettevõtlusõpetuse rakendamisel, annab osa õpetajaid ainet korruga vaid ühes kooliastmes, teine osa mitmes astmes, nii toimub see ka Ettevõtliku Kooli võrgustikus. Näiteks oli käesolevale uurimusele vastanute seas inimesi, kes õpetavad lisaks põhikooli II ja III kooliastmele ettevõtlust ja/või majandust ka I kooliastmes (1.-3. klass), gümnaasiumis või lõimitult projektitööna.

Lähtudes uuringu vastustest nõustub uuringu autor, et distantsõppe tingimustes on mõnevõrra raskemas olukorras need õpetajad, kes õpetavad ettevõtlust ja/või majandust huviringis või ringitunnis, kuna ekraani ees veedetud aeg kujuneb ebamõistlikult pikaks. Seoses distantsõppele üleminekuga tõi üks vastaja välja kitsaskoha, juhul kui ettevõtlus- ja/või majandusõpe on korraldatud huviringina: „*Õpe pigem peatus, kuna õpilased on liiga hõivatud ning pole aega huvitegevuseks*“. Ka Lauristin jt (2020) toovad uuringus välja, et distantsõppe perioodil huviringide tegevus kannatas oluliselt.

Töö autori arvates kajastub uurimuse tulemustes varasemaga sarnane olukord, mille toob välja Saar (2012) Majandus- ja ettevõtlusõppe valdkonnaraamatus ning Elenurm jt (2020)

uuringuraportis „Ettevõtlusõppe rakendamine üld-, kutse- ja kõrghariduses“, kus paljud majandusõpetajad õpetavad koolides ka muid aineid (ajalugu, ühiskonnaõpetus, geograafia). Eelmainitut selgitab põhjalikumalt Arusaar (2021) Õpetajate Lehes, kus toob välja põhjusena väikese ainemahu ning selle, et õpetama asutakse juhuslikult, omamata selleks vajalikku haridust. Viimane Arusaare (2021) väide kinnitab omakorda, Haridusvaldkonna arengukava 2021-2035 (2021) välja toodud kitsaskohta, miks ettevõtlusõppe tase on ebahühtlane. Käesoleva töö raames ei uuritud ettevõtlusõppe taset, kuid saadi kinnitus sellele, et paljud õpetajad õpetavad koolis ka teisi õppeaineid (joonis 1, lisa 2), samas selgub käesoleva uurimuse küsimustiku vastustest, et enamasti on õpetajad saanud ettevõtluse õpetamiseks vastava ettevalmistuse. Ettevalmistus on saanud läbi erinevate koolituste, programmide ja muude õppevormide 40 (95,2%) ning ilma ettevalmistuseta oli vaid 2 (4,8%) õpetajat. Ettevõtlusõpetajate haridusliku ettevalmistuse variatiivsuse toovad välja ka Elenurm jt (2020) ning lisavad, et valdav osa õpetajatest on läbinud erinevaid ettevõtlusalaseid kursuseid.

Teise uurimisküsimusega sooviti teada saada, millist õppevara kasutavad ettevõtlusõpetajad endi sõnul II ja III kooliastmes.

Uurimuse tulemusena leiti, et põhikooli II ja III kooliastme ettevõtlusõpetajad kasutavad endi sõnul enamasti erinevate väljaandjate (organisatsioonide, programmide) õppematerjale kombineeritult ja lisaks enda loodud õppematerjale. Sarnast mustrit kinnitab Camilleri jt (2014) poolt koostatud autorluse vormide jaotus, mille alusel eelistavad õpetajad kasutada erinevate organisatsioonide poolt varem loodud õppevara ja vähemal määral kasutatakse enda loodu materjale. Haridusfoorumi uuringu „Õpilaste, õpetajate ja lastevanemate toimetulek koroonakriisi aegses haridusruumis“ autorid Lauristin jt (2020) leidsid, et õpetajad oleksid soovinud või sooviksid edaspidigi, et koolid ja õpetajad jagaksid omavahel kogemusi ja õppematerjale ning teeksid lõimitud ainetunde. Õppematerjalide ja praktikate jagamine aitab kokku hoida tundideks ettevalmistamise aega, mida kinnitavad nii Metsatalu (2017) kui ka Pruulmann-Vengerfeldt jt (2012). Käesolev uurimus kinnitab Ruskovaara (2014) leidu, et õpetajad hindavad valmismaterjali ning seda, kui on võimalus erinevate variantide vahel valida.

Õpetajad, olenemata ainest, kasutavad õppetöö läbiviimiseks digimaterjale Metsatalu (2017) ja Pruulmann-Vengerfeldti (2012) hinnangul. Viimane toob välja ka selle, et õpetajatel on välja kujunenud harjumus külastada kindlaid portaale/lehekülgi, millelt materjale kasutatakse. Siinjuures on käesoleva uuringu autoril hea meel näha, et erinevate väljaandjate materjale

kasutatakse suhteliselt sarnasel määral (vt joonis 1), millest võib järeldada, et loodud materjalid mitte ei dubleeri üksteist, vaid on teineteisele täienduseks. Junior Achievementi Eesti õppematerjalide märkimisväärne kasutamise ülekaal on uuringu autori arvates tingitud tõenäoliselt sellest, et just Junior Achievement Eesti ja TÜ koolitusfirma Eric tõid Eestisse Ameerika õppeprogramme (Metsatalu, 2017) juba 30 aastat tagasi. Junior Achievement Eesti pakub tänaseni õpetajatele koolitusi ning õppe läbiviimiseks õppe- ja juhendmaterjale üldhariduskoolidele.

Kolmanda uurimisküsimusega sooviti teada saada, milliste õppematerjalide järgi on ettevõtlusõpetajate hinnangul vajadus II ja III kooliastmes.

Mõeldes käesolevas magistritöös saadud õpetajate tagasisidele, et õppematerjalide veebiversioon tuleb alati kasuks, siis seda ideed toetab ka Saksamaal König jt (2020) poolt läbiviidud uuring, milles tuuakse välja kitsaskoht, et distantsõppel senised traditsiooniliselt kasutusel olnud õppematerjalid õppetöös ei olnud parim lahendus. Enam olid toetatud nende õpetajate õpilased, kes olid pädevad otsima ja leidma veebipõhiseid õppematerjale (König *et al.*, 2020). Veebiversiooni mõistlikkust kinnitab ka Lauristni jt (2020) uuring, milles leiti, et distantsõpe kasvatas õpetajate arvuti taga veedetud ajakulu valmistamiseks ette õppematerjale ja tagasisidestades töid ja Liiber (2010), kuna majandusteed on ajas pidevalt muutuvad.

Õpetaja juhindub oma töös õppekavast ning loodab ka antud uuringu tulemustest lähtuvalt selle ajakohastamisele nii samuti nagu on tulnud välja TALIS 2018 raportis (Taimalu *et al.*, 2020). Käesoleva uuringu tulemustes leiti ka, et hea oleks näidisainekava, milles oleksid sõnastatud eesmärgid, seos üldpädevustega, mõisted, õpiväljundid ja soovituslik hindamine. Lauristini jt (2020) uuringust selgus, et õpetajad soovivad riiklikul tasemel ühtseid digiplatvorme ja digiõppevaramut ning sealjuures on oluline, et see on eestikeelne, vabalt ligipääsetav ja kooskõlas õppekava eesmärkidega (Lauristin *et al.*, 2020).

Eestis on välja antud küll Sotsiaalfondi rahastatud programmi „Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine kõigil haridustasemetel” töörühma poolt uus Ettevõtlusõppe valikainekava Põhikooli valikõppeaine „Ettevõtlusõpetus”, mis on koostatud III kooliastmes ettevõtlusõppe läbiviimiseks, kuid mille juurde soovitatakse õppevarana kolme gümnaasiumiõpikut (Põhikooli valikõppeaine..., 2018). Vajadus põhikooli õpiku (nii paber, kui veebiversiooni) järgi on antud uuringu tulemusena kindlalt välja joonistunud, kui üks enim vajatav õppevara. Käesolevas uurimuses leidsid osalejad vajaduse uuendatud materjalide järgi

ning vastanute poolt toodi puudusena välja veebiversioonide, digitaalsete ja interaktiivsete materjalide vähesus. Kuid oli ka neid vastanuid, kes tõid välja, et hea tahtmise juures on kõik materjalid Internetist leitavad. Siit teeb uurija järelduse, et veebimaterjalid võivad mõnel juhul olemas olla, kuid neid ei leita üles. See võib olla tingitud õppematerjalide vähesest süstematiseeritusest ja erinevatest asukohtadest veebis, kuna õpetajal pole aega otsida, et sobivat leida (Lauristin *et al.*, 2020; Metsatalu, 2017) ning nad ei leia neid ka seetõttu, et e-õppematerjalide otsimiseks kasutavad õpetajad Google otsingut või vaid harjumuspäraseid portaale/lehekülgi (Pruulmann-Vengerfeldt *et al.*, 2012). Seega on oluline järgida Ruskovaara (2014) soovitus pakkuda õpetajatele regulaarset täiendõpet ning teadmisi uutest õppemeetoditest ja materjalidest ning rakendada Kallase jt (2018) soovitus uurida, kas info olemasolevate materjalide kohta on õpetajateni jõudnud.

4.1. Uuringu piirangud, tulemuste rakendamisvõimalused ja soovitused edasisteks uuringuteks

Piirangutena uurimistöös võib välja tuua järgmist: Ettevõtliku Kooli võrgustikul puudus ülevaade, millistes võrgustiku koolides pakutakse ettevõtlus- ja/või majandusõpet põhikooli II ja III astmes ning kes on sobivad kontaktisikud. Eelmainitud infot omasid maakondlikud koordinaatorid, kuna toetavad haridusasutusi läbi nõustamise õppe korraldamisel ja sisehindamise läbiviimisel. Ka Ainsaar jt (2020) toovad välja, et Eesti uuringute suurim probleem on vastajate õigete kontaktide puudumine. Seega oli maakondlike arenduskeskuste Ettevõtliku Kooli koordinaatoritel oluline roll elektroonilise küsimustiku edasi saatmisel õigetele kontaktidele.

Piiranguna saab välja tuua ka selle, et uuringut kavandades ja elektroonilisi küsimustikke välja saates koguti taustaandmeid maakonna kohta, kus vastaja õpet läbi viib. Hiljem, andmete korrastamise ja kontrollimise käigus, sai otsustatud, et neid andmeid siiski uuringus ei kasutata, välistamaks ka kaudse isiku tuvastamise võimaluse (Ainsaar *et al.*, 2020). Pidades kinni sellest, et respondentide äratuntavust tuleb igati vältida ning Hirsjärvi jt (2005) soovitusel anonüümsus tagada nii materjali kogumisel, salvestamisel kui hoiustamisel. Eelnevalt johtuvalt sai maakonna veerg enne andmeanalüüsi andmetabelist kustutatud, et igati vältida vastava info kolmandate isikuteni (Ethics and data protection, 2018) jõudmist.

Piirang on ka see, et kontrollimise käigus tuvastati üks küsimustik, mis tuli uuringust välja jätta põhjusel, et vastaja oli kutsekooli esindaja. Samas tuleb mõnda, et on kutsekoole, kus pakutakse kutseõppe võimalust ka põhiharidust mitte omavatele noortele ja täiskasvanutele (Kutseõppe võimalused..., 2021). Seega tuleb õppematerjalide koostamise protsessi kindlasti kaasata ka nende kutsekoolide esindajad, kus pakutakse ettevõtlus- ja/või majandusõpet põhihariduse ja kutsega koos.

Mõttekoht piirangute valdkonnas võiks olla ka, et tulevikus kombineeritud uurimisküsimustikku koostades planeerida sellesse sarnase muustriga küsimusi ning hiljem analüüsida kui ühtselt kõik küsimused mõõdetavat nähtust/aspekti kirjeldavad, et oleks võimalik leida reliaabluse näitajad. Antud küsimustikus on küsimused väga erinevad ja erinevate aspektide kohta, mistõttu reliaablust SPSS analüüsiprogrammis mõõta ei olnud võimalik.

Tehes tulevikus uuringuid ettevõtlus- ja/või majandusõppe kitsaskohtadest distantsõppes on paslik teemade asemel uurida tegureid, mis taksitavad õppe läbiviimist ja õppematerjalide leidmist, siis on võimalik tegurite võrdlemisel leida statistiliselt olulisi erinevusi.

Uurimuse autor leiab, et oluline on tulevikus uurimisfookusesse võtta need koolid, kus ettevõtlus- ja/või majandusõpe on ringitunni või huviringina korraldatud. Lauristin jt (2020) toovad uuringus “Õpilaste, õpetajate ja lastevanemate toimetulek koroonakriisi aegses haridusruumis” välja, et huviringide tegevus kannatas oluliselt. Kuna ka käesolevast uurimusest tuli välja, et näiteks distantsõppe perioodil ringitunde ei toimunud, võiks uurida, kas ettevõtlus- ja/või majandusõppe lõimiti sel juhul teistesse ainetundidesse ja tehti suuremal määral õpetajate vahel koostööd.

Käesoleval töö on praktiline väärtus. Ettevõtliku Kooli võrgustiku arendustegevuseks annab käesolev uurimus sisendi, seda nii õppevara loomise, täiendamise, kaasajastamise vajaduste ja ootuste, kui õpetajate täiendavate koolituste osas selle kohta, kus õppematerjal asub ja kuidas seda kasutada. Uurimistöö suurim väärtus on andmed, mis sisaldavad infot ettevõtlus- ja/või majandusõppe õppematerjalide loomise ning kaasajastamise vajaduse kohta. Uurimistöö autor teeb tihedat koostööd partneritega, Junior Achievement Eesti ja Haridus-ja Noorteamet kui ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu elluviijatega, kes igapäevaselt panustavad ettevõtlus- ja majandusõppe arengusse ning õppe- ja juhendmaterjalide väljatöötamisse. Ettevõtliku Kooli võrgustik ja maakondlikud arenduskeskused organiseerivad erinevaid koolitusi ja täiendõppe võimalusi õpetajatele, ringitundide ja huviringi juhendajatele. Oluline on välja tuua, et uuringu

raames kaardistati võrgustiku ettevõtlus- ja/või majandusõpet läbi viivate inimeste koolitusvajadus. Seega on antud uurimuse raames kogutud vastavasisuline informatsioon ka koolitusplaanide, programmide ning moodulite vajaduspõhine alus. Kuna koolitusvajadus ei olnud uurimuse fookuses, kuid uuritavate aega hinnates sai see info kogutud tulevaste tööde tarvis, siis seda osa käesolevas töös ei kajastata.

Tänuõnad

Käesoleva magistritöö valmimisele on kaasa aidanud paljud kenad inimesed. Soovin tänada juhendajaid, Maria Jürimäed ja Merit Kariset, kes pika meelega, rahulikult ja toetavalt kogu selles protsessis kaasas olid. Suur tänu Liina Lepale ja Kristi Palgile, kes ennastalgavalt olid valmis toetama, parandama, mõtteid vahetama, täiendama, suunama, ning korduvalt kõike kokku tõmbama. Tahan tänada Heidi Raimlat, kes andmeanalüüsil abiks oli ja entusiastlikult kaaskodeerijana protsessi läbi tegi ning viitamist ja õigekirja jälgis. Veel tänan Erika Veidet, Haridus- ja Noorteametist ning Heidi Uustalu haridusprogrammist „Ettevõtlik Kool“, kes küsimustiku koostamisel nõustasid, et kogu vajalik info oleks ühes küsimustikus koos ning dubleerivaid uuringuid samal ajal samale sihtgrupile ei tehtaks. Ka tänan ma Eikla ja Kaarma Raamatukogu juhataja, Marina Saukoneni, kes tööks vajaliku kirjanduse kiiresti saarele tellis.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Triin Arva

/allkirjastatud digitaalselt/

23.05.2022

Kasutatud kirjandus

- Ainsaar, M., Soidla, I., & Roots, A. (2020). Küsitlusuuringud internetis. Masso, A., Tiidenberg, K., & Siibak, A. (toim), *Kuidas mõista andmestunud maailma?*. Tallinn: TLÜ Kirjastus
- Arro, G., Jaani, J., Loogma, K., Malleus, E., Titov, E., Toding, M., Täks, M., & Venesaar, U. (2018b). *Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine Eestis*.
https://xn--ettevtluspe-jfbe.ee/wp-content/uploads/2018/12/Raamdokument_web_3.pdf
- Arro, G., Malleus, E., Jaani, J., Olvik, A. (2018a). *Üldhariduskoolide ettevõtlikkusprogrammide mõju uuring 2016-2018*. https://xn--ettevtluspe-jfbe.ee/wp-content/uploads/2018/12/M%C3%B5juuuringu-aruanne_18.07.2018.pdf
- Arusaar, P (2021, 12. märts). Kuidas teha nii, et häid ettevõtlusõpetajaid jaguks igasse kooli? *Õpetajate Leht*. <https://opleht.ee/2021/03/kuidas-teha-nii-et-haid-ettevtlusopetajaid-jaguks-igasse-kooli/>
- Beilmann, M. (2020a). Küsitlusuuringud. M. Beilmann, A. Roots ja K. Rootalu (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <http://samm.ut.ee/k%C3%BCsitlusuuringud>
- Beilmann, M. (2020b). Küsimustiku koostamine. M. Beilmann, A. Roots ja K. Rootalu (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*.
<http://samm.ut.ee/k%C3%BCsimustiku-koostamine>
- Binkhorst, F., Handelzalts, A., Poortman, C. L., van Joolingen, W. R. (2015). Understanding teacher design teams - A mixed methods approach to developing a descriptive framework. *Teaching and Teacher Education*, 51, 213-224. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2015.07.006>
- Callegaro, M., Lozar Manfreda, K., & Vehovar, V. (2015). *Web Survey Methodology*. Sage
- Camilleri, A. F., Ehlers, U.-D., & Pawlowski, J. (2014). *State of the Art Review of Quality Issues related to Open Educational Resources (OER) (EUR 26624 EN)*. European Commission.
<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cfe8487b-8839-4cf1-9b8e-68e3d119b5b9/language-en>
- Eamets, R., Ernits, R., Haabu, H., Heinlo, A., Haldma, T., Jaamu, V., Karm, T., Kiili, J., Kull, A., Kuusik, A., Laidre, A., Lõhmus, A., Mõistlik, P., Ohlau, A., Paatsi, K., Randma, T., Reikop, U., Reino, A., Saal, T., Sloog, U., Suitsu, P., Teder, J., Türk, K., & Vodja, E. (2012). *Ettevõtlikkusest ettevõtluseni*. Teadlik Valik SA
- Eesti Ettevõtliku Kooli võrgustiku strateegia 2020 – 2025*. (s.a.). <https://jaek.ee/wp-content/uploads/2020/11/EV-kooli-vorgustiku-strateegia-2020-2025.pdf>

- Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014-2020.* (2013). <https://kasvustrateegia.mkm.ee/>
- Eesti Kaubandus-Tööstuskoda (2010). *Ettevõtlusõppe edendamise kava „Olen ettevõtlik!“*. Eesti Kaubandus-Tööstuskoda, Ettevõtlusõppe Mõttekoda.
- Elenurm, T., Loogma, K., Ohalu, A., Peterson, B., Rekkor, S., Rungi, M., Tambur, M., Taru, M., Õunapuu, T., & Zimmermann, M. (2020). *Ettevõtlusõppe rakendamise üld-, kutse- ja kõrghariduses*. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringuraport_2020_final.pdf
- Ettevõtlik Kool (s.a.). *Ajalugu*. <https://evkool.ee/meist/ajalugu/sissejuhatus/>
- Ettevõtlik Kool (2020). *Ettevõtliku õppe kvaliteeditunnused –standard-*. <https://evkool.ee/wp-content/uploads/2021/12/Ettev-tliku-Kooli-standard-2020-1.pdf>
- European Commission (2020a). *Education and training monitor 2020. Executive summary*. <https://op.europa.eu/s/oYV4>
- European Commission (2020b). *Education and training monitor 2020. Estonia*. <https://op.europa.eu/s/oYV6>
- European Commission (2013). *Entrepreneurship 2020 action plan. Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe. Brussels. COM (2012) 795 final*. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0795:FIN:EN:PDF>
- European Commission (2018). *Ethics and data protection*. https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/ethics/h2020_hi_ethics-data-protection_en.pdf
- Gerne, V. (2017). Haridusprogrammi „Ettevõtlik Kool“ rakendamise võimalused Pärnumaal. Lõputöö. Tartu Ülikool
- Haridus- ja Teadusministeerium (2020). *Alus-, põhi- ja keskharidus*. <https://www.hm.ee/et/tegevused/alus-pohi-ja-keskharidus>
- Haridus- ja Teadusministeerium (2021). *Haridusvaldkonna arengukava 2021-2035*. https://www.hm.ee/sites/default/files/haridusvaldkonna_arengukava_2035_kinnitatud_vv_0.pdf
- Harvard University (s.a.). *The History of Harvard*. <https://www.harvard.edu/about-harvard/harvard-history/>
- Hirsjärvi, S., & Huttunen, J. (1998). *Sissejuhatus kasvatusteadusesse*. Syner Arendusabi AS
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Kirjastus Medicina.
- Härmat, K. (2020). Distantõppe lükkas e-õppele täiskäigu sisse. *Mente et Manu*, 3, 26-29.

- INTERREG IVC analysis report Entrepreneurship* (2014). <https://greenovate-europe.eu/wp-content/uploads/2020/06/Interreg-IVC-Entrepreneurship-capitalisation.pdf>
- Junior Achievement Eesti (2021). *Ajalugu*. <http://www.ja.ee/meist/ajalugu.html>
- Kallas, E., Loogma, K., Peterson, B., Rekkor, S., Titov, E., & Õunapuu, T. (2018). *Ettevõtlusõppe moodulite piloteerimine üld-, kutse- ja kõrghariduses*. Uuringuraport. https://xn--ettevtluspe-jfbe.ee/wp-content/uploads/2019/05/Raport_piloteerimine_final_2019.pdf
- Kallas, E. (2015). *Loovustehnikad 99 viisi ideede leidmiseks*. 2. tr. Ecoprint AS.
- Kalmus, V., Masso, A., & Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
- Katz, J. A. (2003). The chronology and intellectual trajectory of American entrepreneurship education: 1876-1999. *Journal of Business Venturing*, 18(2), 283-300. [https://doi.org/10.1016/S0883-9026\(02\)00098-8](https://doi.org/10.1016/S0883-9026(02)00098-8)
- Kiil, J. (Koostaja). (2013). *Ettevõtlusõpe kõrgkoolis*. SA Archimedes
- Krull, E. (2018). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. 3. tr. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kutseõppe võimalused Tallinnas* (2021). <https://www.tallinn.ee/est/haridus/Kutseoppe-voimalused-Tallinnas-2>
- König, J., Jäger-Biela, D. J., & Glutsch, N. (2020). Adapting to online teaching during COVID-19 school closure: teacher education and teacher competence effects among early career teachers in Germany. *European Journal of Teacher Education*, 43(4), 608–622. <https://doi.org/10.1080/02619768.2020.1809650>
- Lackéus, M. (2015). *Entrepreneurship in education*. https://www.oecd.org/cfe/leed/BGP_Entrepreneurship-in-Education.pdf
- Lauristin, M., Loogma, K., Erss, M., Tuubel-Vernik, E.-M., & Sarv, E.-S. (2020). *Õpilaste, õpetajate ja lastevanemate toimetulek koroonakriisi aegses kaugõppes*. Eesti Haridusfoorum. 1. august. https://haridusfoorum.ee/images/2020/Distantsppe_uuring_EHF_250720.pdf
- Lepp, L., & Hunt, P. (2020). *Kvalitatiivse sisuanalüüsi andmetöötlust toetav keskkond*. Õppematerjal Moodle'is

- Liiber, Ü. (2010). *IKT rakendamisvõimalustest geograafiaõpetuses*. <https://oppekava.ee/ikt-rakendamisvoimalustest-geograafiaopetuses/>
- Malleus, E., Arro, G., Mädamürk, K., Kallaste, M., Toding, M., & Venesaar, U. (2021). *Ettevõtluspädevuse arendamise ja enesehindamise juhend*. <https://ettevotlusope.edu.ee/wp-content/uploads/2021/02/ETTEV%C3%95TLUSP%C3%84DEVUSE-ARENDAMISE-JA-ENESEHINDAMISE-JUHEND-2021.pdf>
- Masso, A., Salvet, S., & Lepik, K. (2014). Kvalitatiivse analüüsi tarkvara. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivse-analyysi-tarkvara>
- Metsatalu, E. (2017, 14. juuli). Ettevõtlusõpe – võlu või peavalu? *Äripäev*. <https://www.aripaev.ee/arvamused/2017/07/14/ettevotlusope--volu-voi-peavalu>
- Möödunud aasta kõige populaarsemad raamatud on selgunud (2022, 3.jaanuar). *Postimees*. <https://raamatud.postimees.ee/7421590/moodunud-aasta-koige-populaarsemad-raamatud-on-selgunud>
- Nõukogu soovitus, 22. mai 2018, võtmepädevuste kohta elukestvas õppes (2018). *Euroopa Liidu Teataja I 2018, 6, 4*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=FR](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=FR)
- Paterson, M. (2009). *Are Scottish primary schools becoming more enterprising?* <https://www.scotedreview.org.uk/media/microsites/scottish-educational-review/documents/44.pdf>
- Piirimägi, A. (2011a). *Ettevõtliku õppe juhendmaterjal*. <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:121982>
- Piirimägi, A. (2011b). *Ettevõtlikkusõppe tugimaterjal*. http://www.86835.edicypages.com/files/Ettev%C3%B5tlikkus%C3%B5ppe%20tugimaterjal_L%C3%95PLIK.pdf
- Piirimägi, A., Ruusamäe, K., Rooste, H., Jalonen, L., & Goldberg, K. (2016). *Ettevõtliku õppe juhendmaterjal 2*. <https://evkool.ee/wp-content/uploads/2017/03/Ettev-tliku-ppe-juhendmaterjal-petajale.pdf>
- Pruulmann-Vengerfeldt, P., Luik, P., Masso, A., Murumaa, M., Siibak, A., & Ugur, K. (2012). *Õpetajate IKT kasutusaktiivsuse mõju õpilaste tehnoloogia teadlikule kasutusoskusele II vahearuanne*.

https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/48155/IKT_kasutusaktiivsuse_moju_II_vahearuanne2012.pdf

Põhikooli riiklik õppekava (2011). *Riigi Teataja I 23.04.2021, 10.*

<https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020?leiaKehtiv>

Põhikooli valikõppeaine "Ettevõtlusõpe" (2018). https://oppekava.ee/wp-content/uploads/2018/10/Pohikooli_valikoppeaine_Ettevotlusopetus_2018.pdf

Ristimäe, M. (2020). *Eestis tegutsevate haridusalgatuste kaardistus otsingupõhise infosüsteemi loomiseks.* https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/68715/ristimae_monika_ma.pdf

Ruskovaara, E. (2014). *Entrepreneurship Education in Basic and Upper Secondary Education – Measurement and Empirical Evidence.*

<https://lutpub.lut.fi/bitstream/handle/10024/101021/V%C3%A4ikk%C3%A4ri%20Ruskovara%20A4.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso & T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas.* <http://samm.ut.ee/valimid>

Rönkkö, M.-L. and Lepistö, J. (2015). "Finnish student teachers' critical conceptions of entrepreneurship education", *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 9(1), 61-75. <https://doi.org/10.1108/JEC-03-2013-0003>

Saal, T. (2013). Ettevõtlikkus ja ettevõtlus. J. Kiil (Koostaja), *Ettevõtlusõpe kõrgkoolis* (lk 9). SA Archimedes

Saar, E. (Toim). (2012). *Majandus- ja ettevõtlusõpe.* <https://oppekava.ee/majandus-ja-ettevotlusope/>

Sawyer, R. K. (2012). *Explaining Creativity The Science of Human Innovation (2nd ed.).* New York: Oxford University Press.

Scotland's Enterprising Schools (s.a.). *What we're about.*

<https://enterprisingschools.scot/about.php>

Seilmaa, M. (2014). *Ettevõtlus- ja majandusõpe Häädemeeste Keskkooli ja Sindi Gümnaasiumi näitel.* http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/41591/seilmaa_martin.pdf

Selgusid Rahva Raamatu 2021. aasta populaarseimad raamatud (2021, 30.detsember). *Postimees*

<https://raamatud.postimees.ee/7419531/selgusid-rahva-raamatu-2021-aasta-populaarseimad-raamatud>

Suppi, K. (2013). *Ettevõtlusõpik – käsiraamat.* Tartu: AS Atlex.

- Taimalu, M., Uibu, K., Luik, P., Leijen, Ä., & Pedaste, M. (2020). *Õpetajad ja koolijuhid väärtustatud professionaalidena. OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuringu TALIS 2018 tulemused. 2.osa.* https://www.innove.ee/wp-content/uploads/2020/04/TALIS2_kujundatud.pdf
- Tammets, K., Ley, T., Eisenschmidt, E., Soodla, P., Sillat, P.J., Kollom, K., Väljataga, T., Loogma, K., & Sirk, M. (2021). *Eriolukorrast tingitud distantsõppe kogemused ja mõju Eesti üldharidussüsteemile. Vahearuanne.* https://www.hm.ee/sites/default/files/vaheraport_do_tlu_final.pdf
- Tartu Ülikool (s.a.). *Teadustöö eetika.* <https://www.eetika.ee/et/teaduseetika/teadustoo>
- Tiit, E-M., & Tooding, L-M. (2019). *Statistikaleksikon.* Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Uibu, K. (2020). *Õpetajate ja koolijuhtide võimestamine. A.-M. Meesak (Toim), Õpetajad ja koolijuhid väärtustatud professionaalidena. OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuringu TALIS tulemused 2018, 2. osa (lk 72-91).* SA Innove.
- Vabariigi Valitsus (2021). *Valitsus kiitis heaks üle-eestilised COVID-19 tõrje piirangud.* <https://valitsus.ee/uudised/valitsus-kiitis-heaks-ule-eestilised-covid-19-torje-piirangud>
- Vihalemm, T. (2014) *Fookusgrupi intervjuu.* K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas.* <http://samm.ut.ee/fookusgrupi-intervjuu>
- Virkus, S., Lepik, A., Uverskaja, E., Reimo, T., Metsar, S., Ruusalepp, R., Möldre, A. & Laurits, M. (2017). *Infoteadused teoorias ja praktikas.* TLÜ Kirjastus
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes.* Tartu: Tartu Ülikool. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/36419>

Lisad

Lisa 1. Täiendavad tabelid

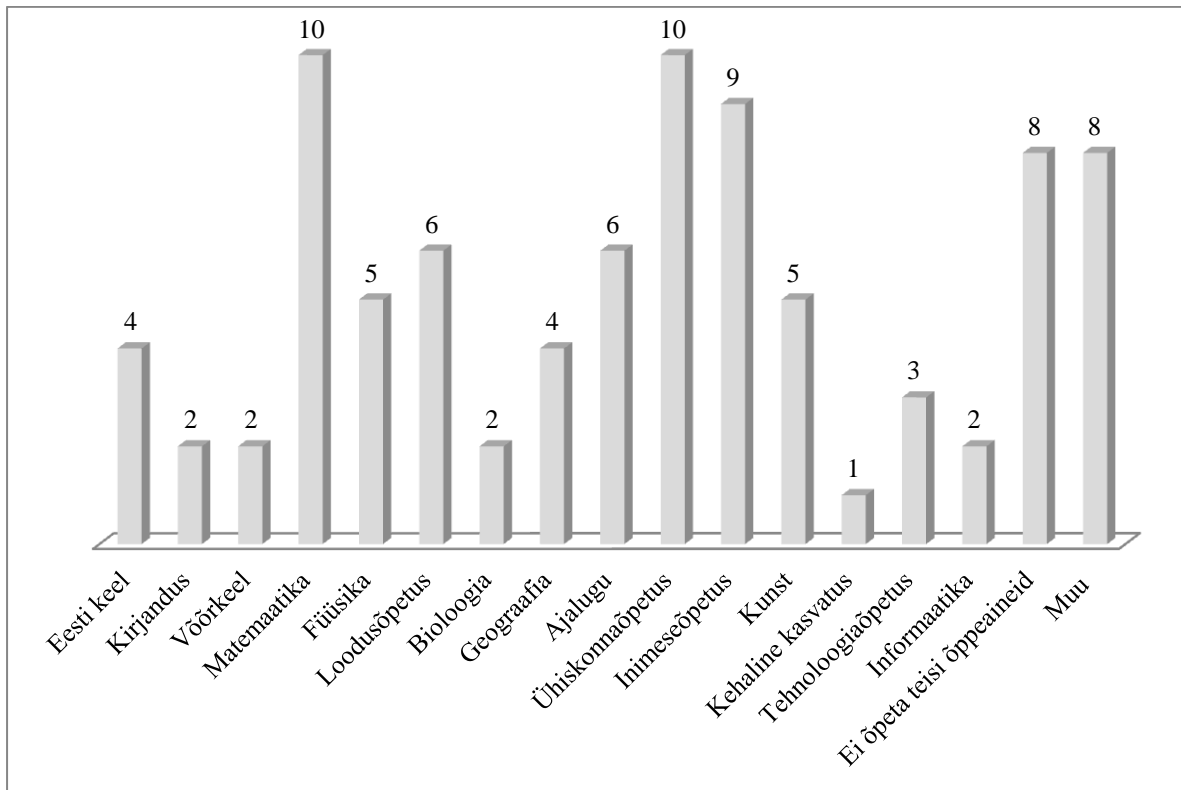
Tabel 1. Vastanute haridustasemeline jaotus

Haridustase	Sagedus	Protsent
Keskharidus	1	2,4
Kutseharidus, keskhariduse baasil	2	4,8
Kõrgharidus, rakenduskõrgharidusõpe	6	14,3
Kõrgharidus, bakalaureuseõpe	7	16,7
Kõrgharidus, integreeritud bakalaureuse- ja magistriõpe	6	14,3
Kõrgharidus, magistriõpe	18	42,9
Kõrgharidus, doktoriõpe	2	4,8
Kokku	42	100,2

Tabel 2. Ettevõtlus- ja/või majandusõppe korraldus Ettevõtliku Kooli võrgustiku koolides

Õppevorm	Sagedus	Protsent
Ettevõtlus- ja / või majandusõpetus on tunniplaani tunnina	21	50
Ettevõtlus- ja / või majandusõpetus on tunniplaani tunnina ja valikainena	7	16,7
Eraldi ainetundi ei ole, ettevõtlus- ja / või majandusõpetus on lõimitud teistesse ainetundidesse	3	7,1
Ettevõtlus- ja / või majandusõpetus on tunniplaani tunnina, valikainena ning ringitunnina	2	4,8
Ettevõtlus- ja / või majandusõpetus on tunniplaani tunnina ja ringitunnina	2	4,8
Ettevõtlus- ja / või majandusõpetus on valikainena	1	2,4
Ettevõtlus- ja / või majandusõpetus on ringitunnina	1	2,4
Ettevõtlus- ja / või majandusõpetuse huviring on koolis	1	2,4
Ettevõtlus- ja / või majandusõpetus on valikainena ja lõimitud teistesse ainetundidesse	1	2,4
Ettevõtlus- ja / või majandusõpetuse ringitund ja ettevõtlus- ja / või majandusõpetus on lõimitud teistesse ainetundidesse	1	2,4
Ettevõtlus- ja / või majandusõpetus on tunniplaani tunnina, lõimitud teistesse ainetundidesse ning III kooliastmes projektitöö ja lõiming	1	2,4
Ettevõtlus- ja majandusõpetus on valikainena ja on õpilasfirma programm	1	2,4
Kokku	42	100,2

Lisa 2. Ettevõtlus- ja/või majandusõpetajate õpetatavad ained



Joonis 1. Õppeained, mida ettevõtlus- ja/või majandusõpetajad lisaks õpetavad.

Lisa 3. Uurimisküsimustik

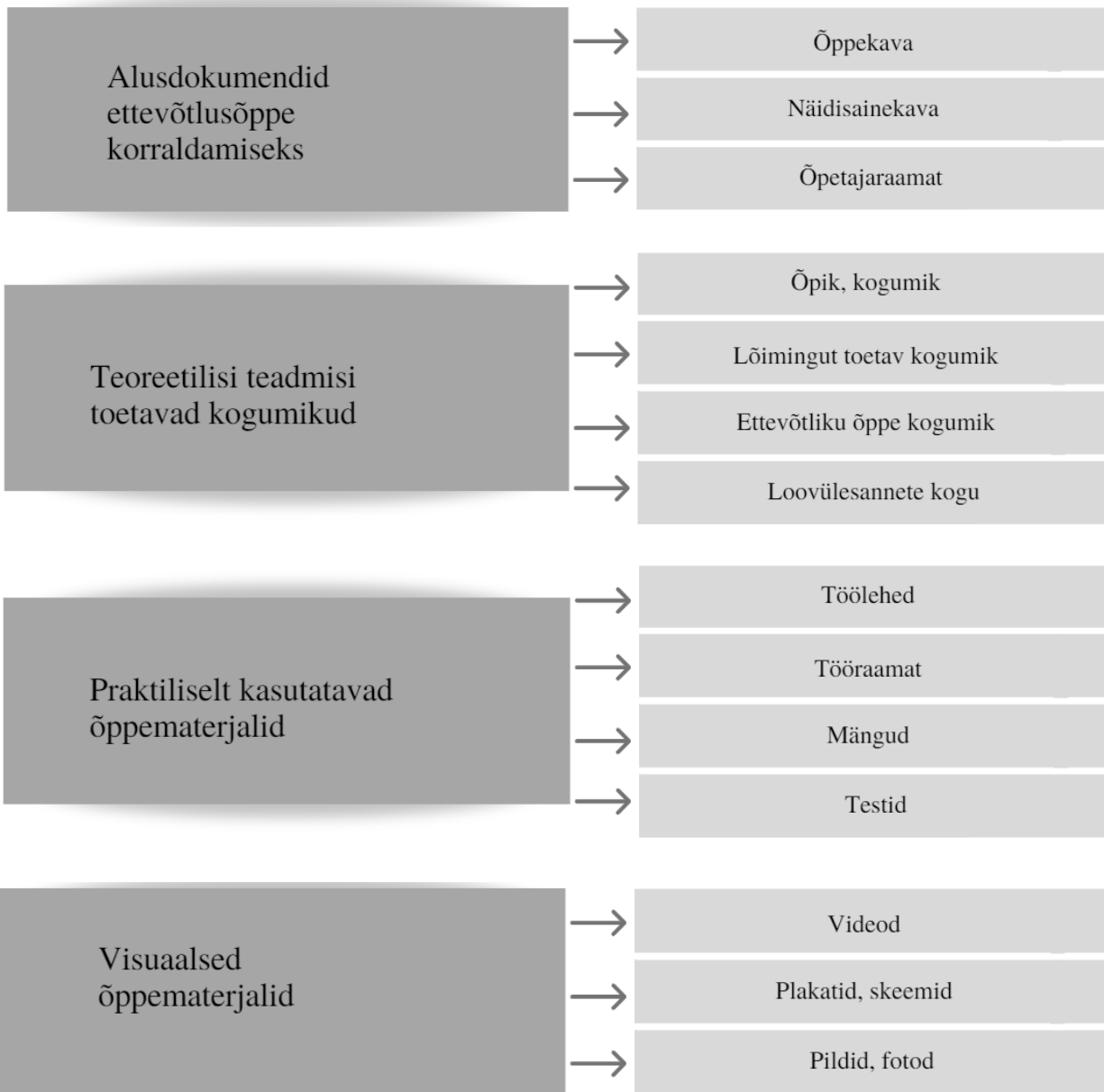
Üldosa		
Andmed on anonüümsed ja neid kasutatakse andmete töötlemisel ainult üldistatud kujul.		
1.	Sugu	<ul style="list-style-type: none"> • Mees • Naine • Ei soovi vastata
2.	Vanus	<ul style="list-style-type: none"> • ... – 24 • 25 – 30 • 31 – 48 • 49 - ...
3.	Haridustase	<ul style="list-style-type: none"> • Keskharidus • Kutseharidus, põhihariduse baasil • Kutseharidus, keskhariduse baasil • Kõrgharidus, rakenduskõrgharidusõpe • Kõrgharidus, bakalaureuseõpe • Kõrgharidus, integreeritud bakalaureuse- ja magistriõpe • Kõrgharidus, magistriõpe • Kõrgharidus, doktoriõpe • Muu ...
4.	Õpetan ettevõtlus- ja/või majandusõpetust	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ainetunnis põhikooli II kooliastmes (4.-6. klass) ▪ Ainetunnis põhikooli III kooliastmes (7.-9. klass) ▪ Ringitunnis põhikooli II kooliastmes (4.-6. klass) ▪ Ringitunnis põhikooli III kooliastmes (7.-9. klass) ▪ Huviringis kõigile huvitatud õpilastele ▪ Muu ...
5.	Ettevõtlus- ja/või majandusõpetuse õpetamise kogemust on	<ul style="list-style-type: none"> • kuni 2 aastat • 2 - 4 aastat • 4 - 6 aastat • enam kui 6 aastat
6.	Millise ettevalmistuse olete saanud ettevõtlus- ja/või majandusõpetuse õpetamiseks?	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ettevõtlus- ja/või majandusõpetaja täiendkoolitus ▪ Majandusalane kõrgharidus ▪ Praktiline ettevõtjaks olemise kogemus ▪ Ettevalmistus puudub ▪ Muu ...
7.	Kas lisaks ettevõtlus- ja/või majandusõpetusele õpetate koolis veel mõnda õppeainet?	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Eesti keel ▪ Kirjandus ▪ Võõrkeel ▪ Matemaatika ▪ Füüsika ▪ Keemia ▪ Loodusõpetus ▪ Bioloogia ▪ Geograafia ▪ Ajalugu ▪ Ühiskonnaõpetus ▪ Inimeseõpetus ▪ Muusika ▪ Kunst

		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kehaline kasvatus ▪ Tehnoloogiaõpetus ▪ Informaatika ▪ Ei õpeta teisi õppeaineid ▪ Muu ...
8.	Millise maakonna koolis / koolides Te õpetate ettevõtlus- ja/või majandusõpetust?	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Harju maakond ▪ Hiiu maakond ▪ Ida-Viru maakond ▪ Jõgeva maakond ▪ Järva maakond ▪ Lääne maakond ▪ Lääne-Viru maakond ▪ Põlva maakond ▪ Pärnu maakond ▪ Rapla maakond ▪ Saare maakond ▪ Tartu maakond ▪ Valga maakond ▪ Viljandi maakond ▪ Võru maakond
<p>Põhiosa</p> <p>Põhiosa küsimuste eesmärk on täpsustada, kuidas ettevõtlus- ja/või majandusõpetuse õpetamine on koolis korraldatud, milliseid õppematerjale kasutatakse, milline on õppematerjalide ja koolituste vajadus lähtuvalt oodatavatest õpitulemustest. PRÕK - Põhikooli riiklik õppekava</p>		
9.	Kui kaua on kool kuulunud Ettevõtliku Kooli võrgustikku?	<ul style="list-style-type: none"> • kuni 2 aastat • 2 - 5 aastat • üle 5 aasta
10.	Millisel kujul koolis ettevõtlus- ja/või majandusõpetust pakutakse?	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Koolis on tunniplaani tunnina ettevõtlus- ja/või majandusõpetus ▪ Koolis on valikainena ettevõtlus- ja/või majandusõpetus ▪ Koolis on ettevõtlus- ja/või majandusõpetuse ringitund ▪ Koolis on ettevõtlus- ja/või majandusõpetuse huviring ▪ Eraldi ainetundi ei ole, koolis on ettevõtlus- ja/või majandusõpetus lõimitud teistesse ainetundidesse ▪ Muu ...
11.	Millises kooliastmes ettevõtlus- ja/või majandusõpetust pakutakse?	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ettevõtlus- ja/või majandusõpetust pakutakse põhikooli II kooliastmes (4.-6. klass) ▪ Ettevõtlus- ja/või majandusõpetust pakutakse põhikooli III astmes (7.-9. klass) ▪ Eraldi ainetundi tunniplaanis ei ole, koolis on ettevõtlus- ja/või majandusõpetus lõimitud teistesse ainetundidesse ▪ Ettevõtlus- ja/või majandusõpetust pakutakse ringitunnina ▪ Ettevõtlus- ja/või majandusõpetust pakutakse huviringina
12.	Kuidas ettevõtluspädevust koolis ainete üleselt arendatakse?	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Projektide raames ▪ Läbi erinevate koolis toimuvate ürituste ▪ Õppereisidel

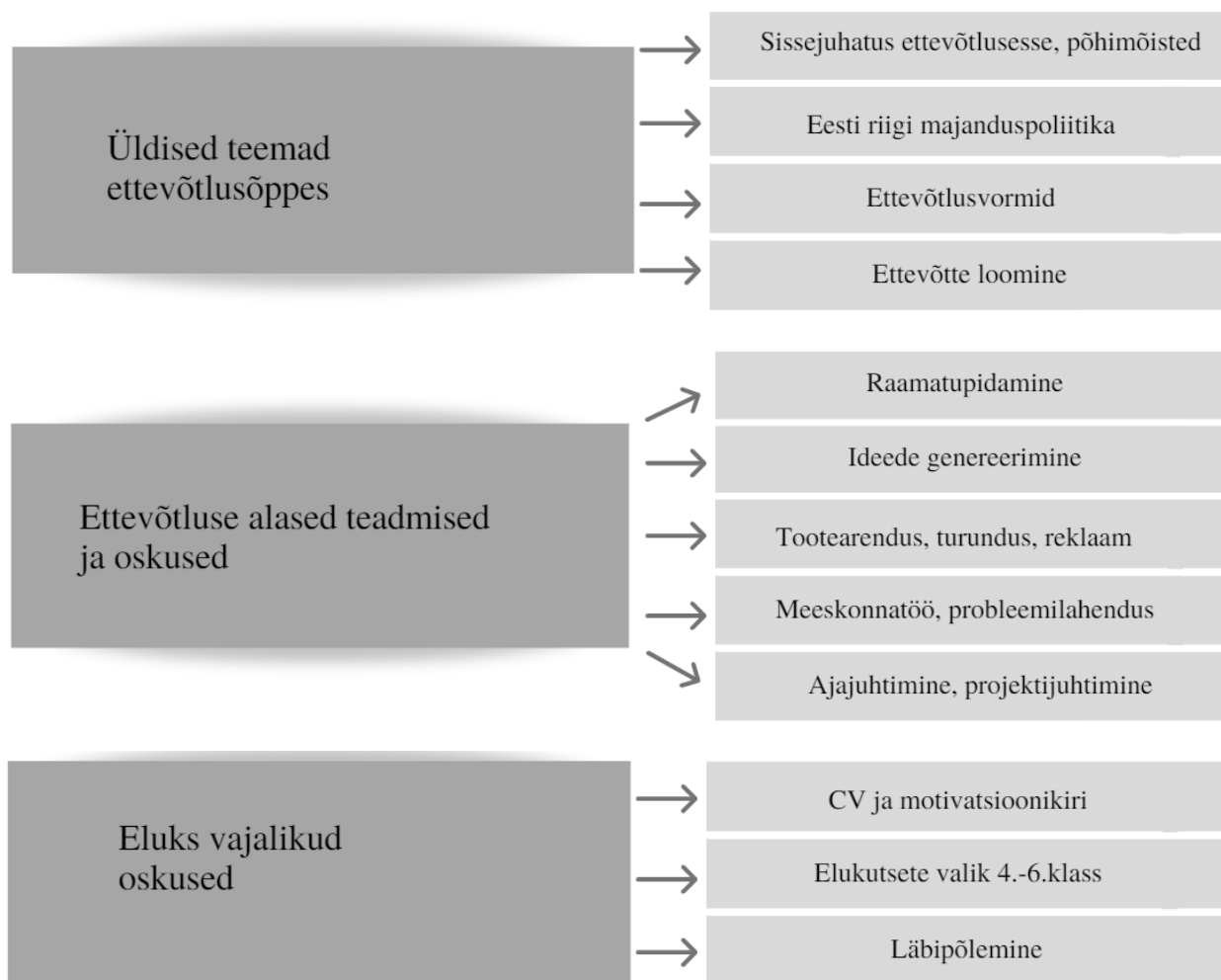
		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ei arendata ▪ Muu ...
13.	Milliste organisatsioonide / programmide õppematerjale Te ettevõtlus- ja/või majandusõpetuse õpetamisel kasutate?	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Junior Achievement Eesti materjale ▪ Ettevõtlusõppe programmi Edu ja Tegu materjale ▪ e-Koolikotis olevaid materjale ▪ Opiq.ee olevaid materjale ▪ Tagasi Kooli e-külalistunde ▪ Eesti Pangaliidu Finantskirjaoskuse materjale ▪ Muu ...
14.	Millest lähtute õppematerjali valikul?	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Materjali vastavusest riiklikule õppekavale ▪ Materjali eakohasus ▪ Materjali välisest atraktiivsusest ▪ Materjali hinnast ▪ Materjali kättesaadavusest ▪ Materjalil peab olema ka veebiversioon ▪ Muu ...
15.	Hinnake, kui lihtne on leida sobilikku ettevõtlus- ja/või majandusõppe õppematerjali.	Keeruline 1-2-3-4-5 Lihtne
16.	Milliste teemade katmiseks oleks ettevõtlus- ja/või majandusõppes õppematerjale juurde vaja?	...
17.	Milliste teemade juurde oleks vaja uusi õppematerjale?	...
18.	Kirjeldage, millist õppematerjali Teil vaja oleks?	...
19.	Hinnake, kas distantsõppele üleminek takistas mõne teema edasi andmist?	Takistusi ei olnud 1-2-3-4-5 Takistusi oli palju
20.	Kui tundsate distantsõppet mõne teema edasi andmisel takistusi, mis teemad need olid?	...
21.	Milliseid füüsilisi õppematerjale vajate ettevõtlus- ja/või majandusõppe õpetamiseks?	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Õpik ettevõtluse- ja/või majandusõpetuse õpetamiseks põhikooli II ja III kooliastmes, mis vastab riiklikule õppekavale ▪ Töövihik ▪ Õppetestid ▪ Õppemängud ▪ Töölehed ▪ Fotod, pildid ▪ Muu ...
22.	Milliseid veebipõhiseid õppematerjale vajate ettevõtlus- ja/või majandusõppe	<ul style="list-style-type: none"> ▪ e-Õpik ettevõtluse- ja/või majandusõpetuse õpetamiseks põhikooli II ja III kooliastmes, mis vastab riiklikule õppekavale ▪ Õppetestid

	õpetamiseks?	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Õppemängud ▪ Töölehed ▪ Õppevideod ▪ Muu ...
23.	Ettevõtlusõpetuse õpetamise üks eesmärkidest on: õpilane põhikooli lõpuks arendab enda loovust (PRÕK). Ka läbivates teemades on olulisel kohal loovuse arendamine. Milliste teemade juurde vajate ettevõtlus- ja/või majandusõpetuses loovust toetavaid ja arendavaid õppematerjale?	...
24.	Kui tihti teete õpilastega loovust arendavaid harjutusi ettevõtlus- ja/või majandusõpetuse tundides?	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Püüan teha midagi igas tunnis ▪ Oleneb teemast ▪ Juhul, kui olen leidnud põneva meetodi ▪ Muu ...
25.	Milliseid koolitusi vajate, et jätkata professionaalset arengut ja tunneksite end õpetajana väärtustatuna ja toetatuna?	...
<p>Vaba eneseväljenduse osa</p> <p>Selles osas on Teil võimalus oma mõtteid vabalt avaldada ja kommenteerida küsimustikku.</p>		
	Juhul, kui Teie hinnangul puudus mõni oluline küsimus, mida ma ei osanud küsida või mõni teema, millel ma ei peatunud, siis palun väljendage oma mõtteid siin.	...

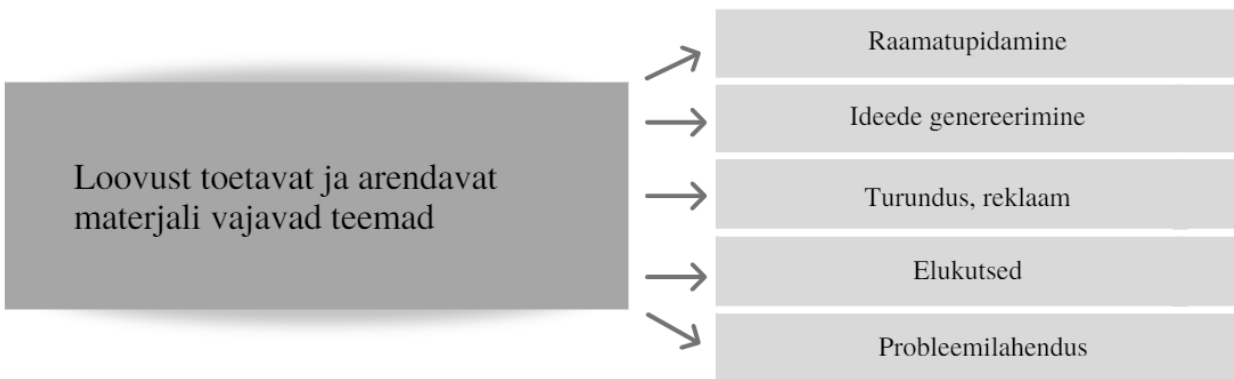
Lisa 6. Ettevõtlusõppe läbiviimiseks vajalik materjal vormide alusel



Lisa 7. Ettevõtlusõppe materjalide vajadus teemade kaupa



Lisa 8. Teemad, mille juurde vajatakse loovust toetavaid ja arendavaid õppematerjale



Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Triin Arva,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Ettevõtlusõppe korraldus, selleks vajaliku õppevara valik ja vajadus II ja III kooliastmes“, mille juhendajad on Maria Jürimäe ja Merit Karise, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Triin Arva

23.05.2022